

OPISKELUN HENKILÖKOHTAIS- TAMINEN SUKEVAN VANKILAN ATK-KOULUTUKSISSA

Katri Kettunen

Kehittämishankeraportti

Marraskuu 2007

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**

Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Tekijä(t) KETTUNEN, Katri	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 38	Julkaisun kieli suomi
	Luottamuksellisuus ☐ Salainen _____saakka	
Työn nimi OPISKELUN HENKILÖKOHTAISTAMINEN SUKEVAN VANKILAN ATK-KOULUTUKSISSA		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Opinto-ohjaajankoulutus		
Työn ohjaaja(t) KERO, Pirjo		
Toimeksiantaja(t) Piippolan käsi- ja taideteollisuusopisto		
Tiivistelmä Piippolan käsi- ja taideteollisuusopiston Sukevan vankilalla järjestämiin atk-koulutuksiin osallistuneiden opiskelijoiden oppimistulokset ja opiskelumotivaatio olivat heikkoja. Siksi lähdettiin pohtimaan ja kokeilemaan, kuinka koulutuksista saisi onnistuneempia kokonaisuuksia opiskelun henkilökohtaistamisen ja ohjauksen avulla. Vankilaopetus on pääsääntöisesti erityisopetusta. Kehittämishankkeen tavoitteena oli selvittää mitä erityisopetus on, sen taustatekijät, perusteet, tukimuodot ja yksilölliset tukipalvelut. Erityisopetuksen asiakirjoista esiteltiin HOPS eli henkilökohtainen opetussuunnitelma ja HOJKS eli henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. Asiakirjoista selvitettiin niiden käyttötarkoitusta, sisältöjä, laatimista ja rakenteita. Kehittämishankkeessa selvitettiin myös mitä ohjaus on. Lähemmin käsiteltiin ohjauskeskusteluja, erilaisten oppijoiden opinto-ohjausta ja ohjauksen toteuttamistapoja. Eri asioiden selvitysten yhteydessä kuvattiin myös kuinka niitä sovellettiin käytäntöön paljon erilaisia rajoitteita sisältävässä vankilaympäristössä. Case-esimerkissä kerrottiin erään vankiopiskelijan tarina siitä, kuinka opiskelu hänen kohdallaan toimi korjaavana kokemuksena ja kuinka se vastaavasti opettajalle avasi uusia näkökulmia ja auttoi ymmärtämään opiskelijaa paremmin. Pohdintaosuudessa tarkasteltiin käytänteiden toimivuutta ja onnistuneisuutta sekä esitettiin edelleen kehittämisehdotuksia.		
Avainsanat (asiasanat) henkilökohtaistaminen, erityisopetus, ammatillinen erityisopetus, henkilökohtainen opetussuunnitelma, henkilökohtainen opintojen järjestämistä koskeva suunnitelma, ohjaus, opinto-ohjaus		
Muut tiedot		

Author(s) KETTUNEN, Katri	Type of Publication Development project report	
	Pages 38	Language Finnish
	Confidential ☐ Until _____	
Title PERSONALISING OF IT TRAINING STUDIES IN THE COUNTY PRISON OF SUKEVA		
Degree Programme Vocational Teacher Education College, Student counsellor education		
Tutor(s) KERO, Pirjo		
Assigned by The Piippola Institute for Crafts and Design		
<p>Abstract</p> <p>The Piippola Institute for Crafts and Design offers IT training courses to prisoners in the county prison of Sukeva, but the results and the motivation of the participants have been weak in general. This situation prompted the idea of searching ways of improving the quality of training by personalising educational programmes and introducing individual counselling.</p> <p>The educational activity in prisons is generally geared towards special needs. The development project aimed at clarifying the role of vocational special needs education, its background, grounds, support possibilities and personalized support methods. The report covered two educational documents, ILP (individual learning plan) and IEP (individual educational plan), the scope, contents, the process of compiling and structure of which were examined. The development project also paid attention to the role of counselling. The following topics were treated in more detail: counselling dialogues, methods of counselling students with different learning capacities and counselling methods. Each section also contains practical examples within the prison environment characterised by numerous restrictions.</p> <p>The case study describes the positive effects of education on a particular student in the prison and how it also opened new horizons to the tutor in addition to improving the tutor's understanding of the student. The conclusion chapter analyses the practical results as well as proposes additional development possibilities.</p>		
<p>Keywords</p> <p>special needs education, vocational special needs education, individual learning plan (ILP), individual educational plan (IEP), guidance, counselling</p>		
Miscellaneous		

SISÄLTÖ

1	Johdanto	2
2	Mitä on ammatillinen erityisopetus	3
2.1	Erityisopetuksen taustatekijät ja perusteet	5
2.2	Erityisopetuksen tukimuodot.....	6
2.3	Opetuksen yksilölliset tukipalvelut	7
2.4	Erityisopiskelijan oikeuksia	8
3	HOPS.....	9
3.1	HOPS:n käyttötarkoitus ja luonne.....	9
3.2	HOPS:n laatimisesta ja tarkentamisesta	11
3.3	HOPS:n suunnittelumalleja	12
3.4	HOPS Sukevan vankilan atk-koulutuksissa	13
4	HOJKS	17
4.1	HOJKS:n sisältö ja tavoitteet	17
4.2	HOJKS eri toimijoiden työvälineenä	18
4.3	HOJKS Sukevan vankilan atk-koulutuksissa.....	19
5	Mitä ohjaus on?	21
5.1	Ohjauksen toimintatavat ja asiantuntijaroolit.....	22
5.2	Ohjauskeskustelut.....	23
5.2.1	Keskustelun kulku ja työvälineet	23
5.2.2	Aikaa, huomiota ja kunnioitusta.....	27
5.2.3	Dialogisuus.....	28
5.3	Erilaisten oppijoiden opinto-ohjaus	29
5.4	Ohjauksen toteuttamistapoja	31
6	Esimerkki opiskelusta korjaavana kokemuksena	34
7	Pohdinta.....	36
	Lähteet.....	38

1 JOHDANTO

Aloittaessani syksyllä 2006 Sukevan vankilan atk-opettajana minulle kerrottiin, että opiskelumotivaatio ja oppimistulokset näissä koulutuksissa olivat heikkoja. Tästä syystä lähdin pohtimaan, miten vankilassa järjestettävistä atk-koulutuksista saisi onnistuneempia kokonaisuuksia.

Koulutuksen onnistumiseen vaikuttavat monet seikat, kuten opiskelijavalinnan onnistuminen, opiskelijan motiivit koulutukseen hakeutumiseen sekä sitoutuminen koulutukseen, hakijoiden vankeustuomioiden ja koulutuksen keston yhteensovittaminen ja opiskelijan henkilökohtaisten tavoitteiden asettelu ja opiskelijan tukeminen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Opiskelijavalintaan on alettu kiinnittää enemmän huomiota. Haastattelut on toteutettu huolellisemmin ja perusteellisemmin. Opettaja on osallistunut haastatteluihin. Aiemmin opiskelijavalinnan tekivät vankilan opinto-ohjaaja ja apulaisjohtaja.

Opiskelijan motiiveja koulutukseen hakeutumiseen on selvitetty haastattelujen yhteydessä. Jos ainoa motiivi on päästä pelaamaan tietokonepelejä tai surffaamaan internetiin, jonne vangit eivät juuri edes pääse, ei tämä koulutus ole oikea paikka.

Koulutuksen kesto on sovitettava hakijoiden tuomioiden pituuteen. Koulutuksen toteutus vaikeutuu, jos valtaosa ryhmästä vapautuu koulutuksen puolivälissä. On tarkasteltava hakijoiden tuomioiden kestoja ja sovitettava kurssin kestoja sen mukaan ja koottava uusi ryhmä edellisen koulutuksen päätyttyä. Ne, joiden tuomio jatkuu voivat halutessaan jatkaa uudessa ryhmässä. Yleensä noin kymmenen viikkoa on koulutuksen sopiva kesto. Siinä ajassa tätä katoa ei ehdi häiritsevästi tapahtua.

Ryhmän täydentäminen kesken koulutuksen non-stop – koulutusten tapaan on harkittava tarkoin, koska vankiryhmässä ryhmäytyminen ja tunnelman vapautuminen vie oman aikansa. Se vie huomattavasti pidemmän ajan kuin siviilipuolella normaalissa aikuiskoulutusryhmässä. Kun jo toimivaan vankiryhmään tulee uusi jäsen, ryhmäytyminen alkaa alusta ja saattaa johtaa jopa toisen/toisten ryhmäläisten eroon kurssilta. Vankien väliset hierarkiat ovat varsin ankarat ja valitsijoille usein tuntemattomat.

Opiskelijoiden henkilökohtaisten tavoitteiden asettelu ja tavoitteiden saavuttamisen seuranta toteutetaan HOPS:n ja HOJKS:n avulla. Opiskelijoita tuetaan asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen ohjauksen avulla. Monet opiskelijat ovat varsin lyhytjännitteisiä ja keskittymisongelmista kärsiviä, joten itsenäiseen opiskeluun he eivät juuri pysty vaan tarvitsevat jatkuvaa opettajajohtoista ohjausta.

Kurssin aikana käydyissä ohjauskeskusteluissa olemme käyneet läpi myös opiskelijoiden tulevaisuuden suunnitelmia keskustelemalla kiinnostuksesta ja tarpeista jatkokoulutukseen ja kartoittamalla erilaisia mahdollisuuksia. Piippolan käsi- ja taideteollisuusopiston järjestämä vankilaopetus on pääsääntöisesti erityisopetusta, joten tässä kehittämishankkeessa on keskitytty opintojen henkilökohtaistamiseen ja ohjaukseen.

2 MITÄ ON AMMATILLINEN ERITYISOPETUS

Ammatillinen erityisopetus on toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa toteutettavaa opetusta, jonka tarkoituksena on tukea niitä opiskelijoita, jotka vammaisuuden, sairauden, kehityksensä viivästymisen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi tarvitsevat erityisiä opetus- ja opiskelijapalveluja (Ikonen & Virtanen 2007). Erityisopetus on pitkäaikaista suunnitelmallista tukea opiskelijan opinnoissa. Se ei ole tukiopetusta, jota annetaan opinnoissa tilapäisesti jälkeen jääneille opiskelijoille, joilla on lieviä oppimis- ja sopeutumishäiriöitä. Erityisopetuksen avulla pyritään saavuttamaan erityisopiskelijalle tasa-arvoinen asema ja tutkinto tai muu koulutus. Erityisopetuksen lähtökohdaksi on aina erityisopiskelijan tuen tarve opinnoissa, persoonallisuus ja elämäntilanne (Rissanen 2007).

Opetussuunnitelmassa määritellään erityisopetuksen tavoitteet, toteutus, opetusmenetelmät, tuki- ja erityispalvelut, asiantuntijatahot, yhteistyötahot ja niiden vastuualueet. Tavoitteet pyritään saavuttamaan yksilöllisesti suunnitellun ja ohjatun oppimisprosessin ja erilaisten tukitoimien avulla. Opetuksessa on luotava positiivinen ilmapiiri hyvälle oppimiselle (Ikonen & Virtanen 2007).

Erityisopetuksessa opetus on mukautettava siten, että opiskelija mahdollisimman suuressa määrin saavuttaa saman pätevyyden kuin muussakin ammatillisessa koulutuksessa. Erityisopetus ei korvaa tukiopetusta eikä kaikkeen opetukseen kuuluvaa opiske-

lijoiden tukemista (Ikonen ja Virtanen 2003). Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) mukaan tavoitteena on antaa opiskelijoille ammattitaidon saavuttamiseksi tarpeellisia tietoja ja taitoja ja antaa valmiuksia itsenäisen ammattitaidon harjoittamiseen. Lisäksi tavoitteena on tukea opiskelijoiden kehitystä tasapainoisiksi yhteiskunnan jäseniksi antamalla heille jatko-opintojen, harrastusten ja persoonallisuuden kehittymisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä tukea elinikäistä oppimista (Ikonen & Virtanen 2007).

Ammatillisessa koulutuksessa opetus voidaan antaa erityisopetuksena. Se antaa mahdollisuuden asettaa erilaisia oppimistavoitteita. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan on kiinnitettävä erityistä huomiota niihin opiskelijoihin, joilla on elämässä tai oppimisessa vaikeuksia. Eri toimijoiden yhteistyötä ja tukitoimia tulee kehittää opiskelijan myönteisen kehityksen tukemiseksi ja terveen itsetunnon vahvistamiseksi (Ikonen & Virtanen 2007).

Ammattioppilaitoksissa erityisopetus järjestetään ensisijaisesti integroidusti eli yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa tavallisissa oppilaitoksissa. Ammatilliset erityisoppilaitokset täydentävät koulutuksen palvelutarjontaa ja vastaavat vaikeimmin vammaisten koulutuksen toteuttamisesta (Ikonen & Virtanen 2007). Vankilaopetuksessa opetus tapahtuu vankilan tiloissa enintään kymmenen opiskelijan pienryhmissä. Ryhmien muodostamisessa on otettava huomioon se, että kaiken tyyppisiä vankeja ei voi sijoittaa samoihin koulutusryhmiin, koska he eivät tule toimeen keskenään. Esimerkiksi ns. pelkääjävangeille on omat koulutusryhmänsä. Mikäli vanki on käyttäytynyt väkivaltaisesti tai uhkaavasti suorittaessaan tuomioitaan, häntä ei voi valita vankilaopiskelijaksi (Piippolan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos 2004).

Ammatillisessa erityisopetuksessa keskeisiä asioita ovat opiskelijälähtöisyys, elämäntaajattelu, huoltajayhteydet, työelämäyhteydet ja itsenäistymiskasvatus (Rissanen 2007). Aikuisilla opiskelijoilla huoltajayhteyksillä on merkitystä vain, jos opiskelijalle on määrätty edunvalvoja. Vankiopiskelijoille ei yleensä ole määrätty edunvalvojaa. Suljetussa vankilassa työelämäyhteyksissä keskitytään lähinnä vapautumisen jälkeiseen aikaan. Jokaisen opiskelijan opiskelun tavoitteet asetetaan omien kykyjen ja tarpeiden mukaan.

2.1 Erityisopetuksen taustatekijät ja perusteet

Ammatillisessa koulutuksessa taustatekijöitä erityisopetukselle voivat olla esimerkiksi perusopetus mukautetun opetussuunnitelman mukaisesti, vamma tai sairaus, harjaantumiskoulu, oppimisvaikeudet, jotka johtuvat puhe-, lukemis- tai kirjoittamisvaikeuksista, sosiaaliset ongelmat ja sopeutumisongelmat (Rissanen 2007).

Erityisopetuksen perusteita ovat vamma, sairaus, kehityksen viivästyminen, tunne-elämän häiriö ja muu syy. Oppilaitoksissa käytetään luokitteluun usein tilastokeskuksen vammaluokitusta, joka on seuraava:

01. hahmottamisen, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeudet (esim. ADHD tai ADD)
02. kielelliset vaikeudet (esim. vaikea lukiongelma, dysfasia, dyslexia)
03. vuorovaikutuksen ja käyttäytymisen häiriöt (esim. sosiaalinen sopeutumattomuus)
04. lievä kehityksen viivästyminen (opiskelijalla laajoja oppimisvaikeuksia)
05. vaikea kehityksen viivästyminen; keskivaikea tai vaikea kehitysvamma
06. psyykkiset pitkäaikaissairaudet (mielenterveyden ongelmat, päihdekuntoutujat)
07. fyysiset pitkäaikaissairaudet (kuten allergia, astma, diabetes, epilepsia, syöpä)
08. autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet
09. liikkumisen ja motoristen toimintojen vaikeus (tuki- ja liikuntaelinvammat, cp-oireyhtymä, lyhytkasvuisuus)
10. kuulovamma
11. näkövamma
12. muu syy, joka edellyttää erityisopetusta esimerkiksi matemaattiset erityisvaikeudet tai selvittämätön vaikeus esimerkiksi maahanmuuttajaopiskelijoilla ei aina saada selville vaikeuden perimmäistä syytä sekä vankilaopiskelijat

Erityisopetuksen peruste määräytyy aina erityisopetuksen saannin ensisijaisen syyn mukaan (Rissanen 2007). Erityisopetuksen yleiset perusteet kattavat moninaisen joukon erilaisia erityisopetuksen ja opiskelijapalvelujen tukitoimenpiteitä edellyttäviä vaikeuksia. Tietty vamma tai sairaus ei kuitenkaan yksin määritä opiskelijaa erityisopiskelijaksi, vaan kriteerinä on vammasta tai sairaudesta aiheutuva haitta tai toimintavaje sekä siihen liittyvien erityisten opetusjärjestelyjen ja tukitoimenpiteiden tarve ja tuen tarpeen jatkuvuus. Opiskelijan erityisopiskelijaksi määrittelyn edellytyksenä on se, ettei opetusta voida vaikeuksien vakavuuden ja tuen tarpeen pysyvyyden vuoksi järjestää muutoin, esimerkiksi tukiopetuksena (Ikonen & Virtanen 2007).

Vankilassa tapahtuva opetus on pienryhmäopetusta ja pääsääntöisesti erityisopetusta. Opiskeluryhmissä noudatetaan normaalia opetussuunnitelmaa, jota mukautetaan tarvittaessa opiskelijan erityistarpeen mukaan (Piippolan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos 2004). Vankilaopiskelijoiden erityisopetuksen perusteena käytetään kohtaa 12, muu syy, koska tarkempaa luokittelua ei ole käytettävissä. Vankila ei tietosuojasyistä anna käyttöön opiskelijoiden terveystietoja ja opiskelijoilla niitä ei ole käytettävissään. Vankiopiskelijoiden keskuudessa erilaiset keskittymisen ja tarkkaavaisuuden sekä kielelliset vaikeudet sekä mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat yleisiä, joten valtaosalle voisi käyttää muitakin perustetta.

2.2 Erityisopetuksen tukimuodot

Ammatillista erityisopetusta järjestetään ammatillisissa oppilaitoksissa ja erityisen koulutustehtävän saaneissa ammatillisissa erityisoppilaitoksissa. Erityisopiskelijoiden opiskelu yleisten ammatillisten oppilaitosten opetusryhmissä edellyttää opiskelijan yksilöllisten edellytysten huomioon ottamista opetusjärjestelyissä, opiskelijapalvelujen järjestämisessä ja yhteistyötä opiskelijan kuntoutuksessa mukana olevien tahojen kanssa (Ikonen & Virtanen 2007).

Erityisopetuksessa käytettäviä tukimuotoja ovat moniammatillinen yhteistyö, ohjaus- ja opiskelijapalvelut, kuntoutuspalvelut ja yksilölliset tukipalvelut opetuksessa (Rissanen 2007). Moniammatillisella yhteistyöllä tarkoitetaan eri alojen ammattilaisten yhteistyötä opiskelijan erityistarpeiden tyydyttämiseksi. Moniammatillisessa yhteistyössä opiskelijan tukemisessa on mukana useita oppilaitoksen opiskelijapalveluiden työntekijöitä ja mahdollisesti myös oppilaitoksen ulkopuolisia asiantuntijatahoja (Ikonen

& Virtanen 2007). Ohjaus- ja opiskelijapalveluita ovat esimerkiksi opinto-ohjaajan, terveydenhoitajan, sosiaalityöntekijän, puheterapeutin ja psykologinpalvelut, (entinen opiskelijahuolto). Kuntoutuspalveluilla tarkoitetaan usein oppilaitoksen ulkopuolelta hankittavia sosiaali- ja terveystalveluita esimerkiksi fysioterapeutin tai päihdekuntoutuksen palveluja.

Erityisopiskelijoiden yksilöllinen ohjaus vaatii paljon aikaa ja voimavaroja. Erityisopiskelijat tarvitsevat paljon tukea ja ohjausta monissa arkielämän toiminnoissa, kuten säännöllisen päivärytmin noudattamisessa, ruokailuissa, sairauden tai vamman aiheuttamien rajoitteiden hyväksymisessä sekä muissa elämään ja opintoihin liittyvissä asioissa. Lisäksi opiskelijapalveluiden resursseja vaativat myös kouluongelmien, kuten oppimisvaikeuksien, käytöshäiriöiden, luvattomien poissaolojen selvittely ja ratkaisujen etsiminen näihin ongelmiin (Ikonen & Virtanen 2007).

2.3 Opetuksen yksilölliset tukipalvelut

Yksilöllisiä tukipalveluja opetuksessa ovat opetuksen yksilöllistäminen, oppimisympäristön yksilöllistäminen, opetuksen tavoitteiden ja arvioinnin mukauttaminen (Rissanen 2007). Opetusta yksilöllistettäessä toteutetaan eriyttävää opetusta erilaisten oppijoiden tarpeiden mukaisesti. Opetuksen yksilöllistämällä tarkoitetaan opetusmenetelmien, oppimateriaalien ja/tai opetusvälineiden muokkaamista ja monipuolista käyttöä (Ikonen & Virtanen 2003). Opetuksen yksilöllistämisen yhteydessä pohditaan miten opiskelu järjestetään, kuten eri kommunikaatiomenetelmät esim. kuvat, kokeiden järjestäminen esim. osa kerrallaan tai suullisesti (Rissanen 2007).

Oppimisympäristön yksilöllistämisen yhteydessä oppimisympäristöä muokataan opiskelijan erityistarpeita vastaavaksi (Rissanen 2007). Oppimisympäristön muokkaaminen voi olla esimerkiksi opetustilanteen siirtämistä pois totutusta tilasta vaikkapa luontoon, erilaisten toiminta- ja pienryhmien muodostamista, opetustilan varusteiden lisäämistä, seinätilojen pelkistämistä ja rauhallisten työtilojen rakentamista (Ikonen & Virtanen 2003).

Oppimäärän yksilöllistämisen yhteydessä mukautetaan joko koko oppimäärää tai vain joitakin oppiaineita tai opintokokonaisuuksia. Oppimäärää mukautettaessa opiskelijalle tehdään erityisopetukseen siirtopäätös (Ikonen & Virtanen 2003). Opetuksen tavoit-

teiden ja arvioinnin mukauttamisen yhteydessä pohditaan mikä on osaamisen ydin, mikä täytyy oppia (Rissanen 2007).

Erityisopetuksen tärkeät asiakirjat ovat erityisopetuksen suunnitelma, ops, HOPS ja HOJKS. HOPS kuvaa mitä opiskelija opiskelee ja HOJKS miten opetus aiotaan järjestää ja miten opintoja tuetaan (Rissanen 2007). HOPS:sta on kerrottu tarkemmin luvussa 3 ja HOJKS:sta luvussa 4.

2.4 Erityisopiskelijan oikeuksia

Laissa ammatillisesta koulutuksesta säädetään, että erityisopetusta saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin, muihin oppilashuoltopalveluihin sekä erityisiin apuvälineisiin. Lisäksi erityisoppilaitoksessa voidaan antaa maksettua oppikirjat ja muut koulutarvikkeet, majoituksessa olevien tarpeelliset viikoittaiset kotimatkat, täysihoidto oppilasasuntolassa tai muussa majoituksessa sekä henkilökohtaiset työvarusteet. Vammaiselle opiskelijalle järjestettävistä muista palveluista ja tukitoimista säädetään erikseen laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Ikonen ja Virtanen 2007).

Opiskelu voidaan myös järjestää osittain toisin kuin tässä laissa määrätään, jos opiskelijalla on jo joltakin osin tutkinnon sisältämiä opintoja vastaavat tiedot ja taidot tai tutkinnon sisältämien opintojen suorittaminen olisi olosuhteet ja aikaisemmat opinnot huomioiden kohtuutonta tai se on perusteltua opiskelijan terveydentilaan liittyvistä syistä. Säädöksen nojalla voidaan opetus järjestää toisin ilman, että opiskelun tavoitteita muutetaan, silloin kun opetuksen järjestäminen muutoin olisi opiskelijalle kohtuutonta. Oppiaineesta vapauttaminen on koulutuksen järjestäjän päätöksellä myös mahdollista (Ikonen ja Virtanen 2007).

Erityisopetuksessa opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Hänellä tulee myös olla mahdollisuus osallistua koulutuksen kehittämiseen sekä tulla kuulluksi ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä. Hänellä on myös mahdollisuus suorittaa opintonsa enintään yhtä vuotta opintojensa laajuudeksi määriteltäviksi aikaa pidemmässä ajassa, jollei opiskelijalle perustellusta syystä muuten myönnetä suoritusajanaan pidennystä (Ikonen ja Virtanen 2007).

3 HOPS

Henkilökohtainen opetussuunnitelma (Ikonen & Virtanen 2007) tai henkilökohtainen opiskelusuunnitelma (Honkanen 2006) tai henkilökohtainen opiskeluohjelma (Germo, Harju, Kallio, Koskinen, Kurhila & Leino 1998) eli HOPS, on opiskelijan kehittymissuunnitelma, jonka tarkoitus on tukea urasuunnittelua ja itsearviointia. Opetuksen henkilökohtaistamisessa kiinnitetään huomioita oppimisprosessiin ja ammatilliseen kehittymiseen (Honkanen 2006). HOPS laaditaan kaikille ammatillisen koulutuksen opiskelijoille (Ikonen & Virtanen 2007).

HOPS on sekä opintojen suunnittelun väline että asiantuntijuuden kehittämisen menetelmä ja päämäärä. HOPS:n laatiminen vaatii kykyä oivaltaa tärkeimmät opiskelu- ja työuran käännekohdat, kehitysmahdollisuudet ja ristiriidat. HOPS on kartta. Se koostuu erilaisista opiskelu ja työreiteistä, joita sen haltija on kulkenut tai aikoo tulevaisuudessa kulkea. Siten se on yhteydessä oppijan tulevaisuuden näköaloihin ja kehityskaareen. Opiskelija on itse asiantuntijuutensa kehittäjä, tuottaja, kuluttaja sekä osaamisensa markkinoija ja myyjä. HOPS:lle on sosiaalinen tilaus. Se ehtii mukaan nopeisiin yhteiskunnallisiin ja ammatillisiin muutoksiin ja koulutustarpeiden vaihteluihin. Opetuksen suunnittelun käytännöissä ja asenteissa tapahtunut muutos osoittaa tarvetta kehittää ammattitaitoa työelämän vaatimusten ja mahdollisuuksien mukaan (Jalava, Lehtinen & Palonen 1997).

3.1 HOPS:n käyttötarkoitus ja luonne

HOPS:lla on useita merkityksiä käyttötarkoituksesta riippuen. HOPS voi olla luonteeltaan rajattu eli suljettu tai avoin eli laaja. HOPS on opintojen alussa laadittava asiakirja, jossa näkyvät aiemmat opinnot, joista saatu osaaminen tunnustetaan sekä suunnitellut opintosuoritukset koulutuksen aikana. Se on sidottu tutkinnon perusteisiin tai sen suorittamiseen. Laaja tai avoin HOPS on ajattelutapa, joka yhdistetään opetussuunnitelmaan sekä opiskelijan oppimisprosessiin ja elämään (Honkanen 2006). Lisäksi HOPS:an kirjataan työssä oppimisen suunnitelma ja erityiset opetusjärjestelyt sekä muita opiskelijan opintojen kulkua koskevia asioita (Ikonen & Virtanen 2007).

HOPS:a voidaan pitää yhdistettynä opiskelupäiväkirjana ja opintojen suunnittelun välineenä, joka muotoutuu ja tarkentuu opintojen edetessä. HOPS:n perspektiivi ei

rajoitu vain käsillä olevan koulutuksen ajalle, vaan opiskelun suunnittelu on dynaaminen prosessi, joka tuottaa ammatillisen kehittymisen näköaloja ja suunnitelmia toimenpiteistä, joilla omaa osaamista ylläpidetään ja laajennetaan jatkossakin. Ensimmäinen versio HOPS:sta on tyyliltään kuvaileva ja luonnehtiva. Opintojen edetessä ja omien näkemysten muotoutuessa se saa jäsentyneemmän ja yksityiskohtaisemman muodon (Germon ym. 1998).

TAULUKKO 1. Kaksi näkemystä HOPS:n luonteesta. Taulukossa on sovellettu Laitisen näkemyksiä vuodelta 1994 (Germon ym. 1998).

Rajattu HOPS	Avoin HOPS
HOPS on konkreettinen suunnitelma	HOPS on ajattelutapa, joka edellyttää oman oppimisen aktiivista havainnointia
Hops on opiskelun alussa laadittava dokumentti	HOPS on ”salkku”, jota täydennetään erilaisilla työpapereilla opintojen edetessä
Aiemmat opinnot luetteloidaan korvaavuuksien selvittämiseksi	Aiempiä opintoja ja niiden osia tarkastellaan kriittisesti (mitä on opittu ja millaisia kokonaisnäkemyksiä on syntynyt)
HOPS sisältää suunnitelman opintojen etenemisestä, valituista opintokokonaisuuksista ja ajankäytöstä	HOPS sisältää suunnitelman lisäksi ”oman alan/ammattin pääotsikot” ja ideakokoelman alan/ammattin asiakokonaisuuksista
HOPS:a tarkennetaan lähinnä ulkoisten muutosten vuoksi	HOPS täydentyy ja laajenee yksilöllisen tavoitteenasettelun ja ammatillisuuden määrittelytyön myötä
Opiskelun eteneminen nähdään HOPS:n toteutumisenä, opintosuorituksilla mitattuna	Opiskelun eteneminen nähdään oman ajattelutyön syvenemisenä, jota arvioidaan itse ja dialogissa ohjaajan kanssa
HOPS kattaa kyseisen koulutusvaiheen eri jaksoineen	HOPS on katsaus koko omaan ammatilliseen kehittymiseen
HOPS keskittyy yksilön omaan opiskeluun ja sen suunnitteluun	HOPS pyrkii kytkemään opiskelijan opinnot myös työyhteisön kehittämistarpeisiin ja -suunnitelmiin

Edellä olevassa taulukossa on esitetty kaksi tulkintaa HOPS:n luonteesta ja sisällöstä. Avoin HOPS pystyy paremmin ottamaan huomioon oppimisen joustavuuden vaatimukset ja prosessimaisuuden kuin perinteinen rajattu HOPS (Germo ym. 1998).

HOPS:a voidaan tarkastella eri tavoin. Sitä voidaan tarkastella työelämän tarpeista lähtevänä, jolloin lähtökohtana on oma osaaminen ja ammatissa tarvittavat valmiudet. Tai sitä voidaan tarkastella oman elämän jäsentäjänä, jolloin lähtökohtana ovat opiskelijan oma elämä ja urasuunnittelu. Henkilökohtainen suunnitelma on onnistuneen opiskelun toteuttamisen väline oppimisprosessissa. Sitä ei saada kerralla valmiiksi, vaan sitä täsmennetään aika-ajoin opintojen aikana ja mietitään miten sitä voidaan toteuttaa käytännössä (Honkanen 2006).

3.2 HOPS:n laatimisesta ja tarkentamisesta

HOPS on välitilinpäätös, joka vaatii toistuvia tarkennuksia. Henkilökohtaisen oppimisen suunnittelu vaatii pohdintaa siitä, mitä valmiuksia, vahvuuksia ja puutteita opiskelijoiden osaamisessa on koulutuksen alkaessa. Arvioinnin kehittämistä varten on olemassa erilaisia osaamis-, oppimistarve- ja asiantuntijuusanalyyseja. Niiden tarkoituksena on helpottaa tiedon jäsentämistä. Kovin yleispäteviin arvioihin niiden kanssa ei ylltetä. HOPS:n työstäminen jatkuu koko koulutuksen ajan. Tavoitteet eivät välttämättä toteudu, jos suunnitelmaa ei välillä tarkisteta ja korjata. Jos suunnitelman tarkentamiseksi nähdään vaivaa, se palvelee oppimista koulutuksen jälkeenkin. HOPS tarkentuu ja elää siis käytäntöjen kautta. Muutoksia suunnitellaan ja suunnitelmia muutellaan. Jos jatkuva muutos koituu rasitteeksi jollekin opiskelijalle, on mietittävä kuinka kykyä elää muutoksessa voidaan vahvistaa. Ihmisten välillä on huomattavia eroja siinä, kuinka he sietävät jatkuvasti muuttuvia tilanteita. Vaikka uuden tiedon omaksuminen saattaa muuttaa aiempaakin tietämystä, ylenpalttinen suunnitelmien muuttuminen voi olla merkki epävarmuudesta. On siis helpompi löytää perille, kun tietää minne on menossa. Opintojen toteutuksessa tarvitaan samalla sekä joustavuutta että pitkäjännittävyyttä. Opiskelijoita on kannustettava hankkimaan sekä tiettyyn tilanteeseen sopivaa että laajasti hyödynnettävää tietoa eri lähteistä. Täsmällisesti määritelty HOPS voi olla ohjaajan kannalta helpoin, mutta se ei välttämättä johda parhaisiin oppimistuloksiin. Opiskelija voi päästä nopeasti ennalta määriteltyihin tavoitteisiin, mutta oppimisen kannalta olennaiset asiat saattavat jäädä löytymättä, jos esimerkiksi HOPS:n tavoitteet on asetettu liian matalalle (Jalava ym. 1997).

HOPS:n tekemisestä vastaa yleensä opiskelija itse. Opettajilla, opinto-ohjaajilla tai muulla oppilaitoksen nimeämällä vastuuhenkilöllä on ohjausvelvollisuus (Ikonen & Virtanen 2007). Opiskelijan itsensä laatima HOPS, opettajan ohjauksella ja tuella, saa hänet itse miettimään tavoitteitaan ja sitouttaa ja motivoi häntä työskentelemään niiden saavuttamiseksi. Näin toimiessa opiskelijan ja opettajan vuorovaikutus on keskeisessä asemassa työskentelyssä. Erityisopiskelijalla HOPS on osa henkilökohtaista opetuksen järjestämistä koskevaa suunnitelmaa.

HOPS:n liittyy myös karikkoja. Se saattaa johtaa vain näennäiseen itseohjautuvuuteen. Koulutuksen tiukat rakenteet ja eri osioiden samankaltaisuudet aiheuttavat joskus sen, että vapaus valita on vain silmänlumetta. HOPS voi myös houkuttaa opiskelijoita keräämään itselleen pitkän listan kaikkea hyödyllistä tai kiinnostavaa, kun pitäisi pohdita mitä tarvitaan ja miten se voitaisiin saavuttaa. Samalla se voi antaa ohjaajalle katteettoman onnistumisen kokemuksen. Huonosti ohjattuna HOPS palvelee parhaiten niitä, jotka selviytyisivät ilman sen työstämistäkin ja heikoiten niitä, jotka sitä eniten tarvitsisivat (Jalava ym. 1997).

3.3 HOPS:n suunnittelumalleja

Teoksessa Opsista HOPS on esitelty kolme eri näkökulmaa HOPS:n. Ne on tarkoitettu vaihtoehdoiksi erityyppisten koulutusten erilaisille opiskelijoille. Ensimmäinen malli liittyy opintojen järjestämiseen ja organisoimiseen eli HOPS:n käyttämiseen oppimisen järjestelyjen tukena. Tämän perinteisen suunnittelumallin tavoitteena on suunnata opiskelua systemaattisesti tarkkojen tavoitteiden suunnassa. HOPS toimii siten osana koulutuksen suunnittelua ja oppimisprosessin ohjaamista. Jos HOPS rakennetaan selkeän mallin mukaan, saadaan suunnitelmaan johdonmukaisuutta. Tämä sopii opiskelijalle, jolle HOPS-ajattelun sisäistäminen on ongelma. Se voi myös auttaa opintojen alkuvaiheessa tai silloin kun opintoihin uudelleen orientoituminen tuottaa hankaluuksia. Kun aluksi toimitaan etukäteen määriteltyjen rajojen puitteissa, voi myöhemmin olla helpompaa sietää myös suunnitelmien muutoksia ja epävarmoja tilanteita. Suunnittelutapaa voidaan muotoilla opintojen kuluessa joustavammaksi, kun opintojen idea sisäistyy ja kirkastuu opiskelijalle. Vaikka tässä mallissa rakenne tarjotaankin melko valmiina kehyksenä, opiskelijan on silti rakennettava siihen sisältö (Jalava ym. 1997).

Toinen malli käsittää HOPS:n koko elämänkaaren mittaisena ja eri elämäntilanteiden tilanteita ja arvomaailmoja jäsentävänä välineenä. Tämän luovan mallin tarkoituksena

on opiskelua sen mukaan mitä tietoja ja taitoja opiskelija kokee tarvitsevänsä. Näin HOPS toimii urasuunnittelun ja kehittämissuunnitelman osana. HOPS:ssa voidaan myös hyödyntää elämäkokemuksia, jolloin hops voidaan nähdä elämäntieteiden selviytymisstrategiana. HOPS voi olla toteutukseltaan hyvinkin omaperäinen, mutta se on silti kiinteässä yhteydessä asianmukaiseen opintojen suunnitteluun. Luovilla strategioilla voidaan helpottaa opiskelu- ja työuran hahmottamista. Voidaan käyttää esimerkiksi elämänviivaa, piirroksia, kuvia, iskulauseita tai runoja. Niiden avulla voi löytää sellaisia näkökulmia, jotka voisivat muuten jäädä huomaamatta. Suunnittelussa voidaan myös ennakoida ja etsiä ratkaisuja opiskelun, työn, perheen ja vapaa-ajan yhteensovittamiseen liittyviin ongelmiin. HOPS:n toteuttaminen ei välttämättä ole yksilösuoritus (Jalava ym. 1997).

Kolmannen mallin kautta pyritään tietyn aihealueen asiantuntijuuden rakentamiseen. Suuruusluokaltaan se sijoittuu kahden ensiksi esitellyn vaihtoehdon välimaastoon. Asiantuntijuuden kehittämiseen perustuva HOPS suunnitellaan työelämän tai koulutuksen tarpeiden kautta. Silloin pohditaan, mikä on koulutuksen ja työn kannalta tarpeellista osaamista ja mitä sen haltuun ottamiseksi tarvitaan. HOPS:n laadinnassa keskitytään olennaiseen. Päätetään mitä ja miten halutaan osata paremmin. Asiantuntijuuden kehittäminen voi olla vanhojen tietojen uudelleen järjestämistä, niiden päivittämistä tai uuden oppimista ja vanhoista tiedoista ja toimintatavoista luopumista (Jalava ym. 1997).

Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa, jota vankilaopetuskin oikeastaan on, HOPS:n merkitys vaihtelee riippuen koulutuksen kestosta ja tavoitteista. Suppeimmillaan lyhytkestoisissa koulutuksissa HOPS on opiskelijan ammattitaidon osa-alueiden selvittämistä ja seuranta, opintokortti tai -rekisterityypistä. Laajimmillaan se on opiskelijan elämäntilanteen, opiskeluvalmiuksien ja -tottumusten, ammattitaidon vahvuuksien ja heikkouksien sekä opiskeluun kohdistuvien toiveiden ja tavoitteiden selvittämistä (Germon ym. 1998).

3.4 HOPS Sukevan vankilan atk-koulutuksissa

Piippolan käsi- ja taideteollisuusopiston järjestämä vankilaopetus on erityisopetusta ja opiskelijoille laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. Opiskelijat käyvät opettajan kanssa henkilökohtaisen keskustelun, jonka yhteydessä laaditaan yhdessä jokaiselle HOJKS.

Vankilaopiskelijoista ei yleensä ole aiempaan koulutukseen ja työkokemukseen liittyviä taustatietoja valmiiksi dokumentoituina, joten HOJKS-keskustelun pohjaksi opiskelija täyttää ensin Esittely / alkuvaiheen mietteet – lomakkeen, jossa hän kertoo hie- man itsestään ja taustoistaan, sen hetkisistä mietteistään yleensä, odotuksistaan ja toi- veistaan koulutuksen suhteen sekä kuinka innostunut on aloittamaan koulutuksen. Toiseksi hän laatii itselleen HOPS:n, jossa hän selvittää lähtötasoaan ja osaamistaan tietojenkäsittelyssä, muuta aiempaa koulutustaustaansa, ammittiaan, omia tavoittei- taan ja niiden realistisuutta, mahdollisia oppimisen rajoitteita ja muita tarpeelliseksi katsomiaan asioita. Näin menetellen opiskelija saadaan pohtimaan itse omia lähtökoh- tiaan, tavoitteitaan ja mahdollisuuksiaan ja ne ovat mainiona tukena ja apuna HOJKS- keskustelun aikana. Opiskelijan itsensä laatimat asiakirjat tallennetaan myös HOJKS:n liitteeksi.

HOPS:ien laajuus ja yksityiskohtaisuus vaihtelee laatijasta riippuen, mutta koska kou- lutus on lyhytkestoista, noin 10 - 15 ov, niiden ei tarvitse olla kovin laajoja ja yksi- tyiskohtaisia. HOPS:a tarkennetaan tai muutetaan tarvittaessa. Kurssin päättyessä osa opiskelijoista on jatkanut suoraan seuraavalle kurssille ja viimeistään silloin on tehty myös HOPS:n päivitys ja tarkentaminen. Käytössä oleva HOPS:n malli on varsin määräämuotoinen, mutta antaa tilaa ja vapautta laatia siihen sisältöä vapaasti. HOPS- pohjaan on annettu valmiiksi kappaleiden aloitusehdotuksia, koska itsenäinen tekstin- tuottaminen tuottaa hankaluuksia osalle opiskelijoista. Oppilaille kerrotaan, että ne ovat vain ehdotuksia ja niitä voi muuttaa vapaasti. Kurssilla käsiteltävät aihealueet ryhmäopetuksena on rajattu Tietokoneen käyttäjän A-kortti -aiheisiin ja kuvankäsitte- lyyn, mutta itsenäisesti materiaalien ja opettajan tuella opiskellen voi edetä myös pi- demmälle. Vankiopiskelijoille HOPS:n laadinta ei ole entuudestaan kovin tuttua, joten sitä harjoitellaan yhdessä.

ESITTELY / ALKUVAIHEEN MIETTEET

1. Nimesi:
2. Jotain taustatietoa itsestäsi?
3. Mietteesi tällä hetkellä?
4. Odotukset / toiveet / keskeisimmät tarpeet tältä koulutukselta?
5. Miten innostunut olet tähän koulutukseen?
6. Mikä on fiiliksesi tällä hetkellä numerolla ilmaistuna asteikolla 1 – 5?

KUVIO 1. Opiskelija vastaa Esittely / alkuvaiheen mietteet –lomakkeella yllä oleviin kysymyksiin

Nimi	HOPS
	xx.xx.2007
Aikaisempi atk-kokemukseni /osaamiseni	
Osaan jo entuudestaan.....	
Aiemmat suorittamani koulutukset ja mahdollinen ammattini	
Olen opiskellut..... Ammatiltani olen.....	
Tavoitteeni tällä kurssilla	
Tällä kurssilla haluan oppia / suorittaa.....	
Arvioni asettamieni tavoitteiden realistisuudesta	
Mielestäni tavoitteideni saavuttaminen on.... Tavoitteiden saavuttaminen vaatii minulta.....	
Oppimisen esteet (jos niitä on)	
Oppimistani hidastaa / hankaloittaa / rajoittaa.....	
Jotain muuta, jonka haluan Hopsiini liittää	
.....	

KUVIO 2. HOPS:a laatiessaan opiskelija pohtii yllämainittuja asioita

4 HOJKS

HOJKS on oppimisen ja oppimaan ohjaamisen sekä tukipalveluiden kokonaissuunnitelma yksittäiselle opiskelijalle (Ikonen & Virtanen 2003). HOJKS on lyhenne sanoista **h**enkilökohtainen **o**petuksen **j**ärjestämistä **k**oskeva suunnitelma. Jokaisella erilaisella oppijalla on oikeus siihen, että hänelle laaditaan HOJKS. Se on työväline opiskelijalle, opettajille ja opiskelijapalveluille. Se on vuorovaikutuksen väline, jonka avulla voi keskustella opinnoista organisoidusti ja suunnitellusti. Sen avulla voidaan jakaa tietoa sekä ennakoida ja ohjata opintojen kulkua. HOJKS on allekirjoittaneiden yhteinen sopimus, joka tarkistetaan säännöllisin väliajoin (Rissanen 2007).

HOJKS tehdään kaikille erityisopetusta saaville opiskelijoille ja se on laajempi ja syvällisempi asiakirja kuin HOPS. HOPS laaditaan osaksi HOJKS:a. HOJKS edellyttää opettajalta hyvää opetussuunnitelman tuntemusta, opetuksen huolellista suunnittelua ja systemaattista oppimisen seuranta. Se myös auttaa opettajaa tutustumaan opiskelijoihin ja heidän erityistarpeisiinsa paremmin. Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen lähtökohtana on opiskelijan yksilöllinen opiskelutilanne. Opetuksen sisällöt ja toteuttamistavat suunnitellaan opiskelijakohtaisesti, ja ne perustuvat opiskelijan oppimisedellytyksiin ja tuen tarpeeseen (Ikonen ja Virtanen 2007).

4.1 HOJKS:n sisältö ja tavoitteet

HOJKS sisältää kuvauksen opiskelijan valmiuksista ja nykyisestä suoritustasosta sekä selvityksen siitä, millä perusteella hän on saanut erityisopetusta. Lisäksi se sisältää suoritettavat opinnot, opetuksessa noudatettavan opetussuunnitelman perusteet, koulutuksen laajuuden ja tavoitteet sekä henkilökohtaisen opetussuunnitelman, HOPS:n. Siihen kirjataan myös opetuksen ja ohjauksen toteutusmenetelmät ja vastuut sekä tuki-, erityis-, avustaja- ja asiantuntijapalvelut. HOJKS sisältää myös työtehtäviin harjaantumisen ja työkokeilun toteuttamistavan, seurannan järjestämisen ja siitä vastaavat henkilöt ja opiskelijan arvioinnin perusteet (Ikonen ja Virtanen 2007).

HOJKS:n tavoitteiden asetteluun vaikuttavat valtakunnallisen ja koulukohtaisen opetussuunnitelman tavoitteet sekä realistiset ja konkreettiset henkilökohtaiset tavoitteet

ottaen huomioon opiskelijan omat edellytykset. HOJKS:ssa määritellään opiskelulle lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteet. HOJKS:n määrittelyssä voidaan käyttää apuna edellisestä oppilaitoksesta mahdollisesti saatavia tietoja opiskelijasta, erilaisia alkukartoituksia ja testejä, itse tehtyjä havaintoja, opiskelijan antamia tietoja sekä oppilaitoksen moniammatillisen henkilökunnan tietoja ja havaintoja (Rissanen 2007). Eri lähteitä monipuolisesti tilanteen ja tarpeen mukaan hyödyntäen saadaan luotua parhaiten opiskelijan tarpeisiin vastaava suunnitelma.

HOJKS laaditaan yhdessä opiskelijan kanssa. Se tarjoaa hyvän vuorovaikutuksen välineen opettajien, opiskelijapalveluiden ja muiden sidosryhmien välille. Osana HOJKS:a laaditaan yksilöllinen ja opiskelijan tavoitteita tukeva jatkosuunnitelma, jossa otetaan huomioon ammatilliset, kuntoutukselliset sekä asumiseen ja työtehtäviin liittyvät tavoitteet (Ikonen ja Virtanen 2007).

HOJKS:a tehtäessä on tärkeää olla yhteydessä siihen peruskouluun tai muuhun oppilaitokseen, jota opiskelija on viimeksi käynyt, jotta voidaan jatkaa edellisessä oppilaitoksessa tehtyä työtä. Tieto oppilaan vahvuuksista, oppimisvaikeuksista, tuen tarpeesta ja mahdollisista ongelmista auttaa opettajaa paneutumaan nopeammin ja helpommin opiskelijan tilanteeseen, jolloin koulutus voidaan suunnitella oikein. Opiskelijan vahvuksien tunteminen on perusta ja lähtökohta opiskelun toteuttamiselle ja antaa opiskelijalle onnistumisen kokemuksia. Opiskelijan siirtyessä perustutkinto- tai mahdolliseen muuhun seuraavaan koulutukseen tulee opiskelua ja opiskelijan kuntoutumista koskevat tiedot siirtää vastaanottavaan oppilaitokseen (Ikonen ja Virtanen 2007).

4.2 HOJKS eri toimijoiden työvälineenä

Opiskelijalle HOJKS mahdollistaa opiskelun omien edellytysten mukaisesti. HOJKS:a laadittaessa opiskelija pohtii omia tavoitteitaan ja tuo ne esille. Samalla hän hyväksyy oman opiskelupolkunsa. HOJKS:n laadintaan osallistumalla hän vaikuttaa ja osallistuu opintojensa järjestelyjen suunnitteluun. Suunnitelman kirjaaminen konkretisoi ja todentaa sovitut asiat. HOJKS:n avulla opiskelija voi tehdä oman oppimisensa seuranta ja arviointia ja tarvittaessa myös korjauksia (Rissanen 2007).

Opettajalle HOJKS on apuväline oman työn suunnitteluun ja seurantaan. Siitä saa tietoa myös opetuksen kehittämiseen. HOJKS:n avulla opettaja voi sitouttaa opiskelijaa opintoihinsa. Samalla myös opiskelijatuntemus lisääntyy ja tavoitteet selkiintyvät. HOJKS:n avulla opettajan on helpompi ottaa yksilöllisyys ja erilaisuus opetuksen ja kasvatuksen lähtökohdaksi (Rissanen 2007).

Opiskelijapalveluille HOJKS on väline asiantuntijuuden esille tuomiseen, vuorovaikutukseen ja vaikuttamiseen. HOJKS:a voidaan hyödyntää opiskelijapalvelujen toimintatapoja kehitettäessä ja sen avulla voidaan osallistua myös opetuksen ja oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen. HOJKS:n avulla saadaan opiskelijapalveluiden toimintaa opiskelijalähtöisemmäksi. HOJKS oppilaitoksen verkossa, esim. Primus-ohjelmassa, opettajien ja opiskelijapalveluiden käytettävissä helpottaa eri toimijoiden välistä yhteistyötä ja vähentää aika- ja paikkasidonnaisuutta (Rissanen 2007).

4.3 HOJKS Sukevan vankilan atk-koulutuksissa

Koulutuksen alkaessa opiskelijat ovat laatineet itselleen HOPS:n opettajan antamien ohjeiden mukaan. Noin kahden viikon kuluttua koulutuksen alkamisesta opiskelijat tarkastavat ja päivittävät laatimansa HOPS:n ja HOJKS-keskustelut aloitetaan. Pari ensimmäistä viikkoa tehdään työtä opiskelijoiden ja opettajan tutustumiseksi sekä miellyttävän, rennon ja luottamuksellisen ilmapiirin luomiseksi. Samalla opettaja tekee omia havaintojaan ryhmästä ja sen jäsenistä.

Keskustelun tavoitteena on laatia yhdessä opiskelijan kanssa hänen tarpeitaan, tavoitteitaan ja kykyjään vastaava HOJKS, jonka tavoitteisiin opiskelija voi sitoutua. Keskustelun aikana kirjaamme tietokoneelle keskustelumme tuloksia ja siinä samalla laadimme (tai päivitämme, edelliseltä kurssilta seuraavalle jatkavat opiskelijat) opiskelijalle HOJKS:n. Opiskelija on koko ajan tietoinen, mitä opettaja koneelle kirjoittaa ja koneelle kirjataan yhdessä hyväksytyt asiat. Keskustelun aikana käytettävissä on opiskelijan laatima HOPS, Esittely ja alkuvaiheen mietteet –lomake sekä tiedot mahdollisen edellisen kurssin opintosuorituksista. Näitä taustatietoja hyödynnämme laatiesamme tai päivittäessämme HOJKS:a. Keskustelumme kulkua osaltaan ohjaa myös Primus-ohjelman HOJKS:n laadintaan tarvittavat näytöt. Primus-ohjelman avulla laadittu HOJKS tulostuu seuraavalla sivulla esitetyn kaltaiseen muotoon.

PIO

PIIPPOLAN KÄSI- JA TAIDETEOLLISUUSOPISTO

HOJKS 01.11.2006

28.09.2007

Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/98 § 20

HENKILÖKOHTAISEN OPETUKSEN JÄRJESTÄMISTÄ KOSKEVA SUUNNITELMA

<i>Opiskelija</i>	Etunimet ja Sukunimi	123456-XXXX
<i>Opinnot alkoivat /arv. valmistuminen</i>	11.04.2007	20.06.2007
<i>Luokka ja luokanvalvoja</i>	Sukeva Tietokoneen A-kortti110407	Katri Kettunen
<i>Aikaisempi muu koulutus</i>	Aloitettu rakennus- ja puupuolen ammatillisia opintoja Savonlinnassa 2002, opinnot keskeytyneet Sukeva Tietokoneen A-kortti040906 Sukeva Tietokoneen A-kortti020107	
<i>Erityisopetuksen peruste</i>	12 muu syy, joka edellyttää erityisopetusta	
<i>Erityisopiskelijan ryhmä</i>	Erityisopetusryhmässä	
<i>Erityisopetuksen perusteiden lisätiedot</i>	Opetus järjestetään vankilassa	
<i>HOJKS:in liitteet, lisätietoja</i>	Hops 1.11.2006 Hops 1.2.2007 Hops 8.5.2007	
<i>HOJKS opinnot ja laajuus</i>	16,5 op 8.2.2007 13 ov 8.5.2007 11 ov	
<i>Henkilökohtaiset tavoitteet</i>	Tietokoneen käyttökokemusta on jo jonkin verran. Peruskoulussa on suoritettu joitakin kursseja. Haluan oppia käyttämään tietokonetta mahdollisimman laajasti. Haluan suorittaa tietokoneen @-kortin. 8.2.2007 Nyt on jo suoritettu 3 moduulia A-kortista, joten laajennetaan tavoitetta A-korttitavoitteeksi. 8.5.2007 A-kortista on nyt suoritettu 5 moduulia. Access ja internet puuttuvat vielä. Niiden suorittaminen asetetaan lähiajan tavoitteeksi.	
<i>Opiskelijan vahvuudet</i>	Liikunnallinen lahjakkuus, jääkiekko ja jalkapallo olleet harrastuksina, punttisali, oppimiskykyinen,	
<i>Opiskelun rajoitteet</i>	Paha keskittymishäiriö, ADHD, vuorokausirytmä sekaisin, lähestyvä vapautuminen pyörä mielessä	
<i>Erityiset opetuspalvelut ja -järjestelyt</i>	Kurssimme pituus on 16,5 op kun Tieken suositus A-kortti kurssin pituudeksi on 7,5 op. Oppilailla on tästä syystä aikaa enemmän opiskella ja saada ohjausta. Opiskelu tapahtuu 10 oppilaan pienryhmässä. 8.2.2007 Opintoja on mahdollista mukauttaa tilanteen ja tarpeen mukaan.	
<i>Opp.huolto ja tukipalvelut</i>	Vankilan tarjoamat palvelut opon, paperin ja sosiaalityöntekijöiden tarjoamat palvelut	
<i>Tuki-/kuntoutus-/muut palvelut</i>	Vankilan tarjoamat palvelut	
<i>Lääkitys</i>	iltalääkitys, unilääke	
<i>Erityisopetuksen seurantapäivät</i>	01.11.2006 08.02.2007 08.05.2007	
<i>Erityisopetuksen vastuuhenkilöt</i>	Katri Kettunen Katri Kettunen Katri Kettunen	
<i>HOJKS-kokousten pvm</i>	08.02.2007 08.05.2007	
<i>HOJKS-kokousten osallistujat</i>	Opettaja ja opiskelija sekä mahdolliset muut henkilöt	
<i>HOJKS-kokousten sovitut asiat</i>	Hojksin laadinta ja päivitys Hojksin päivitys	

 Kutsumanimi ja Sukunimi
opiskelija

 Katri Kettunen
luokanvalvoja

 Johannes Hyytinen
rehtori

 08.11.2006
päätöspäivä

 328/06
päätöspäivä

KUVIO 3. Primus-ohjelman avulla tulostuva HOJKS.

5 MITÄ OHJAUS ON?

Ohjaus on työmenetelmä, ammatillisen keskustelun muoto, jota sovelletaan monissa ammateissa. Se on osa sellaisen organisaation toimintaa, jolla on sisällöllisiä tavoitteita ammatinvalinnanohjauksessa tai opinto-ohjauksessa. Ohjaustyön kuvaukset poikkeavat toisistaan sen mukaan, korostetaanko niissä menetelmää, ohjaajan ja ohjattavan välistä vuorovaikutussuhdetta vai prosessia, johon ohjauksella pyritään vaikuttamaan. Ohjaus on ajan, huomion ja kunnioituksen antamista. Parhaimmillaan ohjaustyö on ohjaajan ja ohjattavan neuvottelua. Se edistää keskustelun keinoin ohjattavan kykyä parantaa elämäänsä haluamallaan tavalla. Ohjausta voi kuvata laaja-alaiseksi elämänsuunnittelun menetelmäksi. Sen tavoitteena on auttaa ohjattavaa elämään aiempaa tasapainoisemmin ympäristönsä kanssa ja käyttämään omia mahdollisuuksiaan tavoitteellisesti hyväkseen (Onnismaa 2007).

Ohjaus on neuvontaa ja tiedottamista sekä opastusta ja tukemista. Se on myös vaihtoehtojen esille tuomista eri tilanteissa. Sen tulee olla ohjattavalle voimaannuttavaa ja itsenäisiin ratkaisuihin kasvattavaa. Onnistuneen ohjauksen tuloksena ohjattava kokee asioiden selkiintyvän ja saa lisää rohkeutta ja voimaa asettaa itselleen uusia realistisia tavoitteita ja uskoa omiin kykyihinsä tavoitteiden saavuttamiseen. Ohjauksessa ei anneta valmiita ratkaisuja, vaan ohjataan ohjattavaa löytämään ne itse. Ohjaus on usein pidempikestoinen prosessi (Rissanen 2007).

Ohjaus- ja neuvontatilanteet ovat ainutkertaisia kuten muukin inhimillinen vuorovaikutus. Ammattimaisessa ohjauksessa ja neuvonnassa tavoitteiden asettaminen ja kuuntelun tapa eroavat spontaanista arkipäivän keskustelusta. Sen pitäisi olla selkeämpää ja jäsentyneempää. Rajanveto ammattimaisen ja ei-ammattimaisen toiminnan välillä voi olla vaikeaa. Kokeneitakin ohjaus- ja neuvontatyön tekijöitä saattaa huolestuttaa, ovatko heidän käyttämänsä menetelmä ”oikeaoppisia” tai teoriataidot riittäviä. Ohjauksen ja neuvonnan taustalla olevien teorioiden ja lähestymistapojen tuntemus antaa ammatillista itseluottamusta, voidaan myös asettaa kyseenalaiseksi onko ohjauksesta olemassa aina käytäntöön sovellettavissa olevaa toimivaa teoriaa (Onnismaa 2007).

Ohjaus voi olla ennaltaehkäisevää, korjaavaa, tulkitsevaa tai kehittävää. Se voi koostua erilaisista ohjauskeskusteluista tai tavoitteellisesta toiminnasta koulutuksessa ja työssä. Ohjausmenetelmänä voidaan käyttää tutorointia, mentorointia, sparrausta,

valmennusta tai urasuunnittelua. Tutor toimii opiskelijaryhmän oppimisen tukemisessa ja ohjaamisessa kokonaisvaltaisesti opiskelijoiden kohtaamien oppimistilanteiden, -mahdollisuuksien ja -ongelmien pohjalta. Mentor pyrkii nopeuttamaan yksilön urakehitystä käytännön kokemusten pohjalta. Sparraus on lähinnä vapaamuotoista, kokemuspohjaista työ- tai opiskelutovereiden välistä kokemusten vaihtoa, jolla ei ole tiukoja tavoitteita. Valmennus on yksilön tai ryhmän tiettyjen suoritusten, taitojen ja tulosten parantamista. Urasuunnittelu luo pohjaa tavoitteelliselle työuralle kehitystarpeiden määrittelyn ja niiden mukaisen koulutus- ja kehittämismenetelmien valinnan kautta. Ohjaus voi olla henkilökohtaisen palautteen ja neuvojen antamista tai yhteydenpitoa koulutuksessa opittavien ja työelämään liitettävien asioiden välillä. Se voi olla kasvokkain tapahtuvaa tai sitä voidaan toteuttaa teknisten apuvälineiden kautta (Jalava ym. 1997).

Ammatillisessa koulutuksessa opinto-ohjauksella tuetaan opiskelijoita henkilökohtaisesti opiskelussa, urasuunnittelussa ja työhön sijoittumisessa. Opiskelijaa kannustetaan tekemään omaa opiskeluaan koskevia valintoja (Onnismaa 2007).

5.1 Ohjauksen toimintatavat ja asiantuntijaroolit

Ohjauksen ammatillisia toimintatapoja ovat tiedottaminen, neuvonta ja ohjaus. Ne voidaan käsitteinä erottaa toisistaan, mutta käytännössä ne kietoutuvat toisiinsa. Myös ohjaajan asiantuntijatehtävä on eri tilanteissa erilainen. Ohjaaja voi oppia tunnistamaan mikä toimintatapa kussakin tilanteessa voi auttaa ohjattavaa parhaiten (Onnismaa 2007).

Tiedottamisessa ohjattava etsii puuttuvaa tietoa, jolloin hän on tiedon vastaanottaja ja ohjaaja on tiedon antaja. Tietoa jakaessaan ohjaaja antaa ohjattavalle tietoja, joita hän tarvitsee. Nykyään ohjaus- ja neuvontatilanteessa tiedotetaan suoraan esimerkiksi opiskelu- tai työmahdollisuuksista, mutta pelkkä tiedottaminen ei tue riittävästi ohjattavan omaa päätöksentekoa. Ohjaajalta odotetaan tiedonhallintaa (tiedon kokoamista, organisointia ja päivitystä) ja tiedon välitystä eli ohjattavan ohjaamista tiedon tehokkaaseen käyttöön (Onnismaa 2007).

Neuvonta on vuorovaikutteisempaa kuin tiedonvälitys. Neuvonnassa ohjattava odottaa saavansa ongelmaan neuvoja asiantuntijalta. Hän pyytää ja ottaa neuvoja vastaan, mutta päättää kuitenkin itse niiden noudattamisesta. Ohjattavan kaipaama neuvo voi

joissakin tilanteissa tukea häntä päätöksenteossa, mutta ohjaus ei ole pääasiallisesti neuvojen antamista. Liialliset neuvot estävät tasavertaisen ohjaussuhteen syntymistä ja ohjattavan valtautumista omien ratkaisujensa tekijäksi. Ohjaaja voi antaa ohjattavalle vaihtoehtoja pyydettyä tai auttaa ohjattavaa tekemään lähtötilanteensa kannalta olennaisia kysymyksiä ja suhteuttamaan löydettyjä vastauksia omaan elämäänsä. Ohjaaja on tällöin asiantuntija eri vaihtoehtojen arvioinnissa ja neuvoa kysyttäessä hän yleensä tietää asiasta enemmän kuin ohjattava. Pyrkimyksenä on myös varmuus siitä että neuvot ovat asiantuntevia ja ymmärrettäviä (Onnismaa 2007).

Ohjauksessa ohjattava osallistuu aktiivisesti esittämiensä ongelmien ratkaisemiseen. Työskentelyn lähtökohtina ovat hänen tavoitteensa ja tulkintansa. Ohjaaja pyrkii ohjauskeskustelussa vahvistamaan ohjattavan toimintakykyä ja välttämään valmiiden ratkaisujen tarjoamista. Tilanteen vaihtuessa myös asiantuntijan tehtävä vaihtuu. Keskustelun tavoitteena ollut asiantiedon haku saattaa lähes huomaamatta muuttua tiedon merkityksen pohdinnaksi, jolloin asiantuntijuus on tasavertaisempaa kuin keskustelun alussa (Onnismaa 2007).

5.2 Ohjauskeskustelut

Ohjauskeskusteluissa tärkeää on informatiivinen, kehityssuuntainen palaute. Ohjauskeskustelujen tavoitteena on tavoitteellisten koulutus- tai urapolkujen rakentuminen opiskelijan yksilöllisistä lähtökohdista käsin. Keskusteluissa haetaan vastauksia esimerkiksi seuraavanlaisiin kysymyksiin:

- Missä opiskelija on onnistunut?
- Mitä hän jo osaa?
- Mikä ei vielä ole onnistunut?
- Mitä täytyy vielä harjoitella?
- Miten toimitaan tästä eteenpäin?
- Mitä opiskelijan täytyy tehdä saavuttaakseen tavoitteensa?

(Rissanen 2007)

5.2.1 Keskustelun kulku ja työvälineet

Tiedon jakamisessa keskustelu rakentuu tavallisesti ohjattavan kysymyksestä ja ohjaajan vastauksesta. Neuvonnan perusrakenne on neuvon pyytäminen ja sen antaminen, vaikka joskus ohjaaja neuvoo myös omasta aloitteestaan. Neuvontakeskustelu on

yleensä lyhyt. Ohjauskeskustelussa on yleensä monta vaihetta eikä sitä voi tarkasti ennalta määritellä. Keskustelun kulkuun vaikuttavat ohjattavan tekemät aloitteet ja ohjaajan lähestymistapa. Ohjaus voi vaatia useita tapaamiskertoja. Ohjauskeskustelussa sovelletaan nykyään jaettua asiantuntijuutta. Ohjattava on oman tilanteensa ja ratkaisujensa paras asiantuntija ja ohjaaja on ohjausprosessin asiantuntija. Ohjattavan kuuntelu on prosessissa tärkeää (Onnismaa 2007).

Ohjauskeskustelun kulkua ja vuorovaikusta ei voi tarkasti ennakoida eikä vuorovaikutuksen laatua voi taata pelkillä työvälineillä tai tekniikoilla, mutta ne voivat selkiyttää hahmotonta ja jopa ahdistavaakin tilannetta sekä henkilökohtaisissa että ryhmäohjaus-tilanteissa. Ohjausammattilaisen työvälineitä ohjauskeskusteluissa Onnismaan mukaan (Onnismaa 2007) ovat

- sopiminen
- tavoitteen asettaminen ja toiminnan suunnittelu
- kysyminen, selventäminen ja tarkentaminen
- kohdentaminen
- rajoittaminen
- konkretisointi
- kannustaminen ja vahvuuksien havaitseminen
- konfrontointi
- määräävä ote
- sanattoman ja sanallisen viestin yhteensopivuus
- hiljaisuus ja tauot
- huumori
- keskustelun kokoaminen
- prosessin havainnollistaminen

Sopiminen selventää tapaamisen tavoitteita, kestoja ja ajoitusta. Sen avulla luodaan tilanteelle puitteet ja säännöt, ja se auttaa pitämään mielessä ohjaustilanteen tarkoituksen. Sopiminen on eräänlaista alkuneuvottelua, jossa pyritään ymmärtämään millainen tilanne on ja kuinka kauan siihen voidaan käyttää aikaa. Ohjauksen aikana näitä sääntöjä voidaan muuttaa ja selkeä rakenne helpottaa myös muutoksia.

Tavoitteen asettaminen ja toiminnan suunnittelu ovat ohjaajan toiminnallisia taitoja, joilla tarkastellaan tulevaa toimintaa. Tavoitteita ja toimintaa suunnitellaan konkreettisesti. Keskusteluissa niihin usein keskitytään luonnostaan. Lisäksi ohjaajan kannattaa myös kuunnella ohjattavan vointia ohjaushetkellä.

Kysymisen, selventämisen ja tarkentamisen avulla ohjaaja pyrkii ymmärtämään ohjattavan tilannetta ja toimintaa. Tavoitteena on, että molemmat ovat ymmärtäneet asiat samalla tavalla. Ohjausvuorovaikutus on avointa, kun ohjaaja perustaa käsityksensä ohjattavalta saamaansa tietoon, eikä omiin uskomuksiinsa tai epäilyksiinsä ohjattavan toiminnasta. ”Ennalta tietäminen” estää dialogin toteutumisen vuorovaikutuksessa, joten ohjaajan kannattaa välttää liian pikaisia johtopäätöksiä. Kysyminen auttaa myös ohjattavaa selventämään tilannettaan ja toimintaansa. Kysymällä ohjaaja viestii, että hän on kiinnostunut ohjattavasta ja kuuntelee häntä sekä osoittaa hänelle kunnioitusta ja arvontoa.

Keskustelun kohdentamisessa kiinnitetään huomioita yksityiskohtaan tai uuteen asiaan. Erilaisten kysymysten avulla haetaan ohjattavalta haluttua tietoa ja autetaan ohjattavaa tarkentamaan omaa tilannettaan. Joskus myös selkeä rajojen asettaminen palvelee ohjauksen tavoitteita. Rajoittaessaan ohjaaja lykkää jonkin asian käsittelyä, että siihen voidaan palata sopivammalla hetkellä.

Konkretisoimalla tunteita, uskomuksia ja ajatuksia muutetaan esimerkkien avulla ymmärrettävämmiksi. Ohjaaja voi myös kannustaa ohjattavaa tai ohjata häntä havaitsemaan vahvuuksia epäonnistumisten sijasta. Ihmiset eivät aina huomaa vahvuuksiaan tai vähättelevät niitä. Ohjaaja voi kiinnittää erityistä huomioita niihin vahvuuksiin, joiden olemassaolon ohjattava kieltää, mutta jotka ohjaaja havaitsee.

Luottamuksen syntymisen jälkeen voi käyttää kriittistä ja kyseenalaistavaa otetta. Konfrontointi eli eri näkemysten sanojen tai tekojen asettaminen vastakkain, sopii tilanteisiin, joissa arvioidaan yhdessä ohjattavan toimintaa suhteessa hänen tavoitteisiinsa. Ohjaaja auttaa ohjattavaa tiedostamaan kertomusten, ajattelun ja tekemisen mahdollisen ristiriidan. Ohjaaja toimii peilinä, joka pysäyttää ohjattavan tutkimaan omaa toimintaansa. Konfrontaatiolla ei saa nolata ohjattavaa eikä häntä saa saattaa pysyvästi puolustautumaan.

Poikkeuksellisissa tilanteissa, esimerkiksi kun on estettävä harkitsematon tai itsetuhoisuus, ohjaaja voi käyttää määräävää otetta. Silloin hän määrittelee ongelman ja antaa ohjattavalle toimintaohjeita. Määräävä ote on selkeä ja sillä voi reagoida nopeasti, mutta se hämärtää jaettua asiantuntijuutta ja yksipuolistaa ohjausvuorovaikutusta tekemällä ohjaajasta tilanteen asiantuntijan. Tämä voi lisätä ohjattavan riippuvuutta ohjaajasta ja estää hänen omien voimavarojensa kasvun. Lisäksi ohjattava ei välttämättä sitoudu tehtyihin ratkaisuihin.

Ohjaajan on kiinnitettävä erityistä huomiota sanallisen ja sanattoman viestinnän yhteensopivuuteen välttääkseen epäselvien ja ristiriitaisten viestien antamista. Jos ohjaaja ilmaisee sanallisesti, että ohjattavan tilanne on tärkeä, mutta ei katso kertaakaan ohjattavaa silmiin, viesti on ristiriitainen. Toisaalta myös liian intensiivisen katsekontaktin ohjattava voi kokea kiusalliseksi.

Myös hiljaisuus ja tauot kuuluvat ohjaukseen. Hiljaisuutta ei tarvitse täyttää näennäisellä puheella, vaan rauhallinen hetki antaa kummallekin osapuolelle aikaa pohtia keskustelua. Hiljaisuuttakin on monenlaista, kuten hyväksyvää ja painostavaa. Jos keskustelu ei etene, keskustelijat voivat sopia pienestä tauosta. Tämän jälkeen molemmat voivat tarkastella lukkiutunutta tilannetta kauempaa ja tuoda keskusteluun uusia näkökulmia.

Huumori ei ole kiellettyä vakavienkaan asioiden käsittelyssä. Huumori oikein käytettynä turhaa nokkeluutta ja kyynisyyttä välttäen voi toimia myös ohjaustilanteessa. Ohjaajan kannattaa kuitenkin tunnustella, millainen huumori sopii kyseiseen tilanteeseen.

Keskustelun kokoaminen on hyödyllistä ohjauskeskustelun eri vaiheissa. Kootessaan keskustelua ohjaaja tuo esille käsityksensä siitä, millaisena ohjattava näkee tilanteen ja mitä hän on kuullut ohjattavan sanoneen. Näin ohjattava kuulee ohjaajan tulkinnan ja tämä vahvistaa ohjattavan tunnetta kuulluksi tulemisesta. Ohjattava voi myös korjata ohjaajan tulkintoja, jos ne ovat hänestä virheellisiä. Ohjaajan tulkinta ei tarkoita omien päätelmien tekemistä vaan ohjauskeskustelun tiivistämistä ja rakenteistamista kertomalla kuinka hän on ymmärtänyt ohjattavaa.

Ohjattavasta voi joskus tuntua siltä, että asioiden eteneminen on pysähtynyt, vaikka niin ei olisikaan käynyt. Ohjaaja voi havainnollistaa prosessia käymällä läpi keskustelun kulkua ja kuvailla tapahtunutta edistystä. Konkreettisten esimerkkien avulla ohjaaja voi osoittaa miten paljon tilanne on kehittynyt.

5.2.2 Aikaa, huomiota ja kunnioitusta

Ohjaus määritellään usein ajan, huomion ja kunnioituksen antamiseksi. Ohjauksen aikaa ei voi mitata vain tapaamisten määrällä tai kestolla. Kohtaaminen on hetkellinen, yhteinen jaettu ajallinen tila. Kohtaamisen tulisi tapahtua kiireettömästi. Kiireen näyttäminen viestii siitä, ettei ohjattava ja hänen asiansa ole ohjaajalle tärkeä. Kohtaamisen kestoa tärkeämpää on käytettävissä olevan ajan organisointi ohjattavan kannalta parhaiten. Viidessä minuutissa ohjaaja ehtii tervehtiä, hymyillä, keskittyä kuuntelemaan, vastata ja katsoa kalenterista milloin olisi enemmän aikaa tavata ja keskustella tarkemmin ja hyvästellä ohjattava. Tämän voi tehdä rauhallisesti, läsnä ollen ja kunnioitusta osoittaen (Onnismaa 2007).

Aika on ohjaajan resurssi ja väline. Ohjauksessa tulee olla riittävästi aikaa ja tilaa kuunnella. Tunne kiireestä vie pohjan ohjauksen uskottavuudelta ja sen rauhalliselta suunnittelulta. Usein ajan puute on pahin puute, joten olisi hyvä pohtia työtehtävien tärkeysjärjestystä sekä sitä, millaisia merkityksiä ajan puuttumiselle ja kiireen kokemukselle voidaan antaa. Ilman pysähtymistä ja yhteistä pohtimista kiire voi saada sekä ohjaajan että ohjattavan tuntemaan itsensä riittämättömäksi. Myös ohjattava voi alkaa hätiköidä ja hätäisyys voi tarttua myös ohjaajaan. Tulevaisuutta koskevat ratkaisut voivat siten myös olla hätiköityjä ja muutostarpeet ylimitoitettuja. Realististen tavoitteiden sijaan kaiken pitäisi muuttua ja järjestyä kerralla, jolloin mikään ei muutu. Liian suuret odotukset voivat suojella ohjattavaa mahdolliselta pettymykseltä samalla kun ne tunnistamattomina vaikeuttavat aitoa yhteistyötä ja kumppanuutta (Onnismaa 2007).

Huomion antaminen on välittämistä ja kuunteleminen on huomion antamista. Ohjattavan kuunteleminen on ohjaus- ja neuvontatyön perusta. Ohjausvuorovaikutuksessa kuunteleminen eroaa arkisesta kuuntelusta. Se on ohjattavan käsitysten ja väärinkäsitysten kuulemista siitä, miten hän itse määrittelee tilannettaan ja tulevaisuuttaan. Ohjattavan puheesta voi kuulla vihjeitä siitä, millaista tukea hän tarvitsee. Niitä voivat olla esimerkiksi ylioptimistiset tai -pessimistiset käsitykset omasta tilanteesta, omien

mahdollisuuksien tunnistamattomuus, vaikeuksien kokeminen ylivoimaisiksi tai kohtuuttomat suoritustavoitteet ja hankaluus kohdata ja hyväksyä omia rajoitteita. Henkilökohtaisista asioista puhuminen on usein vaikeaa. Se vaatii luottamuksellista ilmapiiriä ja rohkaisua, mutta ei kuitenkaan puhumisen vaatimusta. Ohjaaja kuuntelee myös ohjattavan epävarmuutta, hiljaisuutta, epäröimistä ja epäluottamusta (Onnismaa 2007).

Kunnioitus ja empatia ovat ohjauksellisen vuorovaikutuksen ja ohjaussuhteen lähtökohkia eivätkä erillisiä ohjaustaitoja. Niitä voi osoittaa kuuntelemalla ja olemalla läsnä ohjattavaa varten. Ohjaajan aito kunnioitus voimavaraistaa ohjattavaa sitä enemmän, mitä vähemmän ohjattavaa kunnioitetaan omassa arkiympäristössään. Kunnioitus ei ole muodollista ystävällisyyttä ja kohteliaisuutta. Kunnioituksen osoittaminen ei olisi niin tärkeä asia, jos se ei olisi niin vaikeata. Empatia ei ole täydellisen keskinäisen yhteisymmärryksen saavuttamista, vaan sen toteutuminen vaatii keskustelijoiden etäisyyttä toisistaan. Toimivassa kommunikaatiossa ei teeskennellä puhujien täydellistä yhteisymmärrystä, vaan kunnioitetaan toisen erilaisuutta ja selvennetään näkemysten yhtäläisyyksiä ja eroja neuvottelemalla. Tunkeilematon ja tunteilematon kuunteleminen kertoo toisen hyväksymisestä ja arvostamisesta. Hyvää tarkoittava myötätunto voidaan kokea alentuvaksi. Kunnioituksen antaminen edellyttää reflektiivisyyttä. Sitä voidaan kuvata tietoisuutena omista havainnoista, ajattelusta ja toiminnasta sekä niihin liittyvistä tottumuksista. Reflektiolla voi arvioida miten ja miksi on havainnut, ajatellut, tuntenut ja toiminut. Harkitsevassa toiminnassa reflektio edellyttää tilanteen uudelleen arvioimista (Onnismaa 2007).

Jotta ohjaaja voi kunnioittaa toista, hänen täytyy kunnioittaa ja arvostaa myös itseään ihmisenä ja ammattilaisena. Samoin kyky kuunnella ohjattavaa vaatii ohjaajalta myös kykyä kuulla ja kuunnella itseään eri tilanteissa. Myös ajan antaminen ohjattavalle onnistuu vain, jos ohjaaja pystyy antamaan aikaa itselleen (Onnismaa 2007).

5.2.3 Dialogisuus

Vaikka kasvokkaisessa ohjaustilanteessa päästäisiin yhteisymmärrykseen, kuitenkin toista ei voi tietää eikä määritellä. Ennakoinnin tai muistamisen avulla ei voi tunkeutua toisen tulevaisuuteen tai menneisyyteen. Miten siis toiseen saa yhteyden (Onnismaa 2007)?

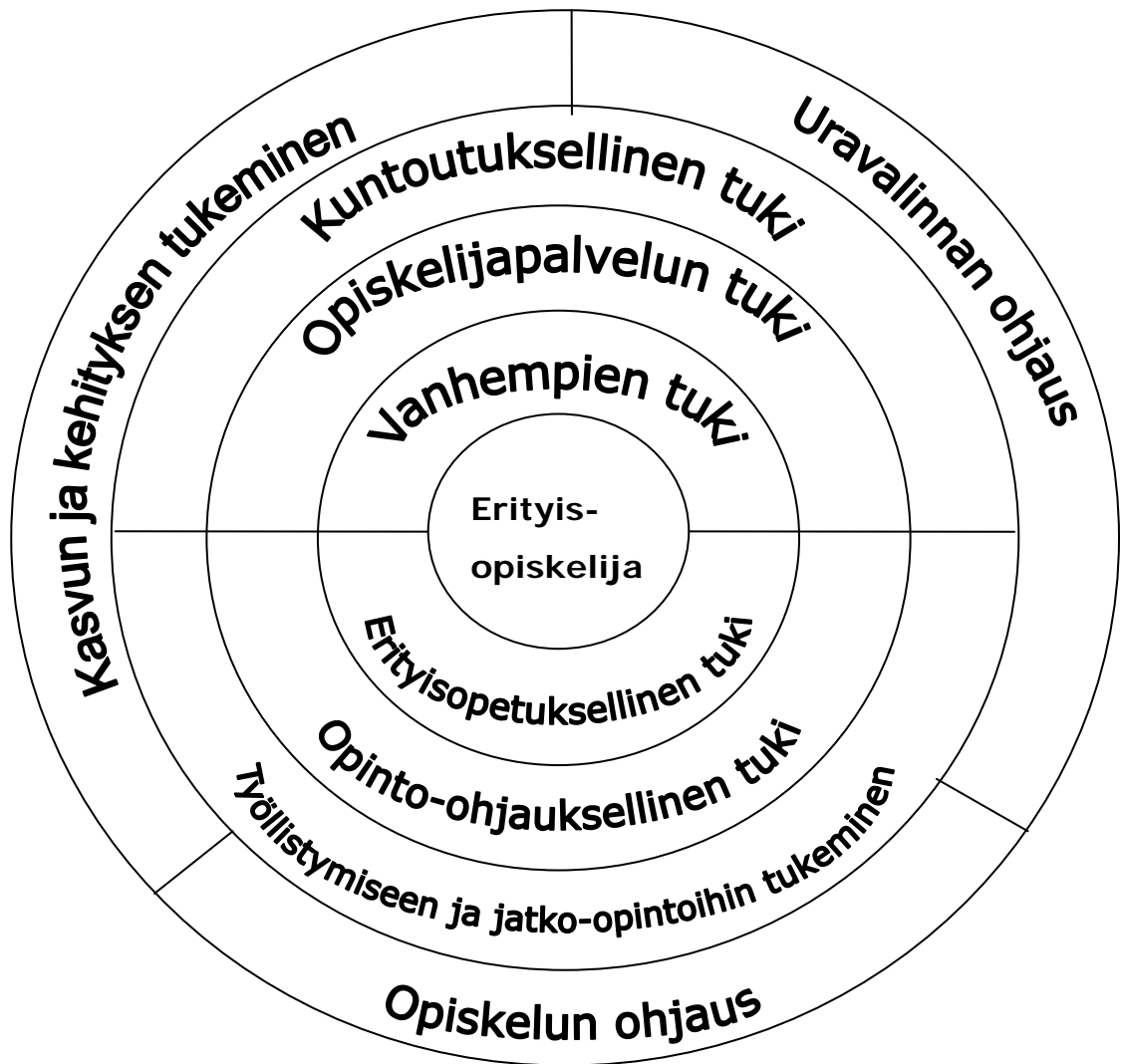
Ohjaus on parhaimmillaan dialogia, jossa luodaan uutta. Dialogi-sanan yksinkertainen merkitys on kaksinpuhelu. Dialogin voi tulkita keskusteluksi, jossa ihmiset rakentavat merkitystä, tarkoitusta ja tulkintaa elämälleen ja maailmalleen. Dialogin osapuolet ovat jatkuvasti avoimia toistensa vaikutuksille ja tässä kommunikaatioprosessissa asioille syntyy uusia merkityksiä. Dialogi on neuvottelua, jossa osapuolilla on oma äänensä. Yhteistoiminnassa sanallinen ja sanaton kommunikaatio nivoutuvat toisiinsa. Keskustelussa pyritään pääsemään lopputulokseen ja tekemään päätöksiä. Siinä ei valita puolta vaan se on vuoropuhelua, jossa osapuolet ajattelevat yhdessä. Siinä yksilön kanta ei ole lopullinen, vaan askel kohti lopputulosta. Yksilö voi hellittää vakaasta käsityksestään ja kuunnella mahdollisuuksia, jotka syntyvät suhteessa muihin ja olisivat muuten jääneet huomaamatta. Keskustelu voi olla kognitiivista ja rationaalista argumenttien vaihtoa tai yhteistoimintaa, joka sitoo ihmiset yhteen ja luo heille väliaikaisesti yhteisen tilan. Hyvä kommunikaatio tekee ihmisille hyvää. Sanat ovat ikään kuin käsiä, joilla voi koskettaa toista ja samalla myös puhuja itse tulee kosketetuksi (Onnismaa 2007).

Ohjausvuorovaikutus on yhteinen tutkimusmatka, jonka lopputulosta ei voi ennakoida. Siinä etsitään yhteisiä mielikuvia ja metaforia, jotka pysäyttävät tapahtumien virran ja paljastavat jokapäiväisistä asioista uusia yhteyksiä ja mahdollisuuksia. Ohjattavalle tärkeät asiat ovat usein näkymättömiä, koska ne ovat niin arkisia, ettei niitä enää huomaa. Kun aiemmin tehtyä ei vain toisteta vähän kehittyneemmällä tavalla, vaan jotain tapahtuu ainutkertaisesti ja ensimmäistä kertaa voidaan puhua laadullisesta muutoksesta. Muutos koettelee omaa ymmärrystä eikä asioista puhuta enää tutuilla käsitteillä, vaan ”kompuroidaan kielessä luovalla tavalla (Onnismaa 2007).”

5.3 Erilaisten oppijoiden opinto-ohjaus

Erilaisten oppijoiden opinto-ohjaus on koko henkilökunnan osaamista ja kiinnostusta opiskelijoiden tukemiseen ja yhteisöllistä sitoutumista opetus- ja kasvatustavustukseen. Se on opiskelijoiden taustojen selvittämistä, välittämistä, ymmärtämistä, tukemista ja rehellistä kannustamista, siis aitoa kiinnostusta opiskelijaa kohtaan. Ohjauksessa voidaan hyödyntää päivittäisiä arkitilanteita ja niistä oppimista. Ohjaus on yksilöllisyyttä, oppijan henkilökohtaisista tarpeista lähtevää ja vuorovaikutusta toimijoiden välillä. Ohjausta toteutetaan voimavaralähtöisesti ja ratkaisukeskeisesti eri tilanteisiin sopivia ratkaisuja etsien. Ohjaus on myös verkottumista ja yhteistyötä oman oppilaitoksen, yhteistyökumppaneiden ja yhteiskunnan eri toimijoiden kesken (Rissanen 2007).

KUVIO 4. Ohjaustyön tavoitteena on holistinen, kokonaisvaltainen ohjaus ja tuki erityisopiskelijalle. Kuviossa on mukailtu van Esbroekin ja Wattsin mallia vuodelta 1998 (Rissanen 2007).

Ohjaajien ohjaustavat ovat esimerkkinä opiskelijoille. Ohjauksen merkitys on tärkeä niin oppimisen, itsenäisen ajattelun kuin valintojen ja päätöksenteon tukemisessa. Ohjaajan tulee rohkaista opiskelijaa tutkimaan omia toimintatapojaan ja oppimisvalmiuksiaan. Aktiivinen ohjaus on tärkeää. Ohjaus vaatii ohjaajalta erityistä kärsivällisyyttä luovia heterogeenisessä opiskelijaryhmässä. On kyettävä järjestämään toimintaa erikäisten, elämäkokemukseltaan, työ- ja opiskeluhistorialtaan sekä osaamiseltaan eritasoisten opiskelijoiden kanssa. Ohjaajan tulisi pystyä tunnistamaan ne opiskelijat, jotka tarvitsevat ohjausta, vaikka eivät sitä pyydäkään (Jalava ym. 1997).

Erilaisten oppijoiden kanssa toimittaessa ollaan läheisessä yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa hoito- ja opetustyön kanssa. Ohjaus- ja neuvontatyö poikkeaa menetelmiltään

ja tavoitteiltaan hoito- ja opetustyöstä, vaikka nämä erottelut käytännössä voivat olla horjuvia sekä asiakastilanteisiin että työnjakoihin liittyvien seikkojen takia. Hoitotyöstä ohjauksen ja neuvonnan erottaa se, että se ei kohdistu sairauden hoitoon. Akuutteja tai kroonisia sairauksia omaavilla henkilöillä on usein sairaudesta riippumattomia tai sairauteen liittyviä huolen aiheita, kuten taloudellisia huolia. Niitä voidaan käsitellä ohjaus- ja neuvontatyössä. Ne voivat hidastaa opiskelijan edistymistä ja kuntoutumista, jos niitä ei oteta huomioon. Opiskelijoilla voi olla opiskeluun liittyviä tai siitä riippumattomia oppimiseen liittyviä tai muita vaikeuksia, joita voidaan helpottaa ohjauksen ja neuvonnan avulla (Onnismaa, Pasanen & Spangar 2000).

Kaikki mitä aiemmin tässä luvussa on kerrottu ohjauskeskustelun työvälineistä, ajan, kunnioituksen ja huomion antamisesta sekä dialogisuudesta ovat korostetun tärkeitä asioita toimittaessa yhteistyössä erilaisen oppijan kanssa. Erilaisen oppijan kanssa on tärkeää edetä ”pienien askelten menetelmää” käyttäen. Se tarkoittaa opiskelun ja kuntoutuksen osatavoitteiden asettamista niin alhaisiksi, että opiskelija voi keskittyä itse asiaan ja lakata jännittämästä omaa suoritustaan. Samalla hänellä on tilaisuus saada onnistumisen kokemus ja välttyä epäonnistumisen tuottamalta pettymykseltä (Onnismaa ym. 2000).

5.4 Ohjauksen toteuttamistapoja

Ohjausta voidaan antaa henkilökohtaisena ohjauksena, pienryhmäohjauksena tai ryhmäohjauksena.

- Henkilökohtainen ohjaus on erityisopiskelijan kanssa ensisijainen ohjausmuoto. Se on ohjaajan ja ohjattavan välistä luottamuksellista keskustelua.
- Pienryhmäohjauksen avulla muodostetaan vertaisryhmiä, jossa voidaan käydä avointa keskustelua ja saada vertaistukea. Pienryhmän avulla voidaan tehostaa ohjausta.
- Ryhmäohjaus on tärkeää uuden ryhmän ryhmäytymiselle. Sen avulla voidaan saada ryhmädynamiikka heräämään ja toimimaan (Rissanen 2007).

Henkilökohtaisen ohjauksen vahvuutena ovat opiskelijan saaman ohjauksen henkilökohtaisuus. Ohjauksen aikana voidaan paneutua juuri nyt käsillä olevan asian tai ongelman täsmälliseen käsittelyyn. Ohjattava voi saada ongelmaansa konkreettisen avun ja ohjaaja voi tarkistaa tiedon ”perille menon” eli asian ymmärtämisen tarkoitettulla

tavalla. Asiat voidaan henkilökohtaisessa ohjauksessa käsitellä kokonaisvaltaisemmin ja opiskelija voi kokea voimaantumista. Henkilökohtaisen ohjauksen aikana rakennetaan myös luottamusta ohjaajan ja ohjattavan välille. Henkilökohtainen ohjaus antaa mahdollisuuden vuorovaikutteiseen toimintaan ja se on joustava toimintamuoto. Sen vaikuttavuus on usein parempi kuin suuryhmäohjauksessa, ehkä siksi, että se voi antaa voimakkaamman ohjauksellisen otteen ohjattavaan. Se tarjoaa myös mahdollisuuden varhaiseen puuttumiseen jonkin ongelmatilanteen kohdatessa (AJA6SO 2007).

Henkilökohtaisen ohjauksen heikkouksista mainittakoon sen vievän paljon aikaa ja olevan siten kallista toteuttaa eli taloudellisesti tehotonta, mutta usein opiskelijan kannalta toiminnallisesti tehokasta. Henkilökohtaisen ohjauksen uhkia ovat resurssien riittävyys, joskus henkilökohtaisen kohtaamisen vaikeus ja liian usein toistuvana se voi olla turhauttavaa. Se voi myös muuttua terapiaksi, joka ei ole ohjauksen tarkoitus. Lisäksi ohjaajan rooli voi muodostua liian vahvaksi, opiskelijoiden omatoimisuus voi vähentyä ja ohjaajan työ voi käydä liian kuormittavaksi (AJA6SO 2007).

Pienryhmäohjauksen hyviä puolia ovat vuorovaikutuksen avoimuus, erilaisten näkökulmien esiintulo ja ryhmän luoma tuki ja turvallisuus. Hyvä ryhmä on enemmän kuin osiensa summa. Toimivassa ryhmässä asioihin pääsee paneutumaan syvällisemmin ja ryhmäläiset voivat antaa vertaistukea ja toimia vertaisarvioijina toisilleen. Jos henkilökemiat eivät toimi, vahvuudet muuttuvat heikkouksiksi ja luottamuspula estää hyvän vuorovaikutuksen syntymisen. Kovin voimakkaat persoonallisuudet voivat joskus myös heikentää pienryhmän yhteistoimintaa ja hiljaisemmat opiskelijat eivät rohkene osallistua keskusteluun. Rajallinen aika tai tila voi myös heikentää pienryhmän toiminnan tehoa. Joissakin tilanteissa haitaksi voidaan kokea myös se, että tieto jää pienryhmiin, eikä usein leviä sen laajemmalle (AJA6SO 2007).

Ryhmäohjauksen vahvuuksia ovat nopeus ja tehokkuus, siis saadaan ohjaus annettua suurelle ryhmälle ohjattavia yhdellä kertaa. Tämä tekee toiminnasta myös kustannuksiltaan edullista ja tehokasta. Se on myös helppoa sekä ohjattavalle että ohjaajalle, ohjattava tulee vain ryhmänsä mukana sovittuun tilaan saamaan ohjausta ja ohjaaja saa annettua ohjauksen koko ryhmälle yhdellä kertaa. Tämän kaltainen ohjaus on yleensä myös kaikille ohjattaville helposti saavutettavissa ja osallistumiskynnys ohjaukseen on matala, koska ohjaukseen kaveriporukan kanssa on yleensä mukava mennä. Ryhmäohjaus sopii koko ryhmää koskevien yleisten asioiden ja tiedotusluonteisten

asioiden käsittelyyn sekä ryhmähengen parantamiseen. Se ei sovellu yksittäisen opiskelijan henkilökohtaisten asioiden käsittelyyn. Ryhmäohjaus mahdollistaa erilaiset työskentelytavat ja myös vaihtuvat luennoitsijat sopivat hyvin ryhmäohjaustilanteisiin (AJA6SO 2007).

Ryhmäohjauksen heikkouksia voivat olla tehottomuus annetun informaation perille menossa, tilanteen häiriöherkkyys tai levottomuus, yksilöllisyyden ja vuorovaikutuksen puuttuminen ja väärinkäsitysten mahdollisuus. Tilaisuudessa voi tulla myös liikaa asiaa yhdellä kertaa, joka aiheuttaa opiskelijoille infoähkyä. Myös osallistumista ryhmäohjaustilanteisiin tulisi kontrolloida, että kaikki oikeasti saisivat annetun informaation, eivätkä luistaisi ohjaustilanteesta. Useita samankaltaisia tilaisuuksia järjestäessään ohjaaja voi rutinoitumisen lisäksi myös urautua ja ohjata kaikki ryhmäohjaustilanteet saman kaavan mukaan (AJA6SO 2007).

Omaehtoisen ohjaus on itsenäistä tiedonhankintaa tietoverkoista, kirjastoista, opasateriaaleista ja erilaisilta kursseilta. Sen hyviä puolia ovat valtaosin riippumattomuus ajasta ja paikasta, saatavan tiedon oikea-aikaisuus ja ajankohtaisuus ja kustannustehokkuus. Lisäksi se tukee muita ohjausmuotoja. Omaehtoinen ohjaus sopii itseohjautuvaan toimintaan pystyville opiskelijoille. Se kehittää opiskelijan tiedonhankintataitoja ja vapauttaa ohjaajan aikaa muihin enemmän ohjausta vaativiin tehtäviin, kuitenkin ohjattavalla on mahdollisuus tarvittaessa kysyä neuvoa ja apua myös ohjaajalta. Omaehtoisen ohjauksen työkaluja opiskelija voi käyttää aina tarvitessaan ja etsiä tarpeelliseksi kokemiaan tietoja, ei tarvitse tutkia tarkoin ”turhaksi” kokemaansa tietoa (AJA6SO 2007).

Omaehtoisen ohjauksen heikkouksia ovat vuorovaikutuksen ja ryhmän tuen puuttuminen ja tiedon jääminen etsijälleen, se ei usein tule muiden tarvitsijoiden tietoon. Yleiset lähtökohdat ja valmiudet tiedon itsenäiseen hankintaan ja sen järkevään hyväksikäyttöön ja järkevien ratkaisujen tekemiseen niiden perusteella eivät välttämättä ole vielä kehittyneet. Tiedon oikeellisuuden toteaminen on vaikeaa ja opiskelijan lähdekritiikin puuttuminen on mahdollista. Tiedot verkossa voivat olla vanhentuneita tai opiskelija voi ymmärtää väärin hankkimansa tiedon. Ohjaus saattaa jäädä hajanaiseksi ja opiskelijan asioiden oikein ymmärtäminen voi jäädä tarkistamatta (AJA6SO 2007).

6 ESIMERKKI OPISKELUSTA KORJAAVANA KOKEMUKSENA

Jaakko, 44, jo useita vuosia pitkää tuomiotaan suorittanut vanki, osallistui viime kevään aikana kahdelle perättäiselle kurssille, koulutuksen kesto yhteensä noin kuusi kuukautta. Aiemmin hän oli käynyt maatalouskoneasentaja- ja eristuspeltiseppäkurs-
sit. Aiempaa tietokoneen käyttökokemusta hänellä oli hyvin vähän, lähinnä pelaamista joskus takavuosina. Jaakon vahvuuksia olivat halu oppia uutta ja kehittää itseään. Hänen opiskeluansa vaikeuttivat luki- ja kirjoittamisongelmat, paniikkihäiriö, hankaluu-
det hermojenhallinnassa ja ongelmat lyhytmuistin toiminnassa (aineiden käytön seu-
rauksena).

Ensimmäisessä HOJKS-keskustelussa Jaakko kertoi ikävistä kouluaikaisista koke-
muksistaan opiskelusta ja sanoi päättäneensä, ettei opiskele mitään koko vankeusaika-
naan. Kysyessäni mikä oli se liikkeelle paneva voima, että nyt kuitenkin istutaan tässä
HOJKS:a laatimassa, hän vastasi että sellinaapuri oli kehunut viihtyvänsä kurssilla ja
kehottanut Jaakkoakin kokeilemaan. Niinpä hän päätti kokeilla onnistuisiko se sitten-
kin. Jaakko kertoi osaavansa lukea hyvin heikosti ja hänen oma käsityksensä oli, ettei
hän osaa kirjoittaa. Kuitenkin olin pyytänyt koko ryhmää täyttämään Esittely
/alkuvaiheen mietteet –lomakkeen käsin, tietämättä Jaakon kirjoittamiseen liittyvästä
arvottomuuden tunteesta ja mielestäni hän kirjoitti ihan kohtuullisesti. Kerroin havain-
toni myös hänelle itselleen. Hän kertoi, ettei ollut osallistunut äidinkielen tunneille
peruskoulun seitsemännen luokan jälkeen, opettaja oli pitänyt häntä toivottomana ja
sanonut antavansa viitosen todistukseen, jos Jaakko vain pysyisi poissa.

Ensimmäisen kurssin alussa hänen henkilökohtaisiksi tavoitteikseen kirjattiin oppia
käyttämään konetta ja ohjelmia yleensä ja osallistua tietokoneen ajokorttikokeisiin ja
suorittaa mahdollisesti Tietokoneen käyttäjän @-kortti. Lisäksi hänellä oli tarvetta ja
halua parantaa kirjoitustaitoa sekä oikeinkirjoituksen, että kymmensormijärjestelmän
osalta. Kirjoitustaidon parantamisen apuvälineinä käytettiin TypingMaster –ohjelmaa
sekä eri ohjelmien oikolukutoimintoja.

Kurssilla Jaakko osoittautui todella ahkeraksi ja innokkaaksi opiskelijaksi. Lukeminen
tuotti hankaluutta ja tuskaa ja kokeili hänen hermojaan, ja heikko lähimuisti teki
temppujaan, mutta onneksi hän uskalsi nyt kysyä aina, kun ei ymmärtänyt tai pysynyt

mukana. Hän oppi ehkä eniten kuuntelemalla ja seuraamalla opetusta valkokankaalta ja tietenkin harjoittelemalla itse kovasti. Jaakon vierustoverina istui kurssia suositellut sellinaapuri ja myös yhteistyö hänen kanssaan edisti oppimista. Kirjoitustaito kehittyi huimaa vauhtia, kun selitin tekstinkäsittelyohjelmassa vihreän alleviivauksen merkitsevän kielioppi/asiayhteysvirhettä ja punaisen kirjoitusvirhettä. Hän sai siitä valtavan avun, kun ohjelma huomautti virheestä. Hän osasi sen kyllä sitten korjata, aiemmin ongelmana oli ollut, ettei ruutupaperi ollut kirjoitusvirheistä huomautellut.

Ensimmäisen kurssin aikana Jaakko suoritti neljä ajokorttikoea hyväksytysti ja halusi jatkaa toiselle kurssille. Sen alkaessa tavoitetta nostettiin A-korttiin. Silloin keskustellessamme hän sanoi tietokoneen avulla oppineensa lukemaan ja kirjoittamaan. Hän kertoi, että kurssin myötä hänelle oli auennut aivan uusi maailma. Hän sanoi, ettei ollut vuosiin pitänyt yhteyttä ystäviinsä vankilan ulkopuolella, koska ”ei hänen käsin kirjoittamiaan sepustuksia kukaan olisi jaksanut lukea, eikä saanut niistä mitään selvää.” Nyt hän oli saanut uudelleen luotua yhteydet ystäviinsä vankilan ulkopuolelle ja oli todella iloinen siitä. Olinkin laittanut merkille, että harjoitusten lisäksi hän kirjoitteli paljon pitkiä ja värikkäitä kirjeitä tietokoneella ja kannustin häntä siihen, koska omaehtoinen omista tarpeista lähtevä työskentely on kaikkein innostavinta. Olin todella iloinen, että Jaakko kertoi tämän minulle, koska itse en olisi ikinä arvannut kokemuksen olleen hänelle niin merkittävä. Enkä olisi myöskään ymmärtänyt käytettyjen ohjelmien (Word ja TypingMaster) hyödyllisyyttä hänen näkökulmastaan. Lisäksi Jaakko kertoi kurssista olleen kovasti apua myös paniikkihäiriöön liittyvään hermojen hallintaan ja lyhytmuistikin oli alkanut toimia aiempaa paremmin, kun on aktiivisesti päivittäin opiskellut jotakin uutta.

Jaakko suoritti myös toisen kurssin innokkaana ja hyvällä menestyksellä. Opiskelu helpottui huomattavasti, kun rutiinia alkoi karttua. Hänen itseluottamuksensa koheni huomattavasti kurssin aikana, kun hän sai huomata pystyvänsä oppimaan uusia asioita ja sai apua aiemmin suureksi kokemaansa ongelmaan. Myös minulle yhteistyö hänen kanssaan oli hyvin opettavainen kokemus. Se valaisi minulle monia asioita erilaisista ja minulle uusista näkökulmista.

7 POHDINTA

Tämän kehittämishankkeen tekeminen on ollut mielenkiintoinen tutkimusmatka erityisopetukseen, opiskelun henkilökohtaistamiseen ja opinto-ohjaukseen. Asiat olivat jossain määrin tuttuja jo entuudestaan, mutta käsitykseni niistä on hankkeen aikana laajentunut ja monipuolistunut huomattavasti. Löysin myös paljon tietoa vankilaopetuksesta ja erityisopetuksen erilaisista toimintamalleista, menetelmistä ja tekniikoista, mutta ne oli rajattava tämän hankkeen ulkopuolelle.

Kuluneen vajaan puolentoista vuoden aikana olen saanut varsin vapaasti kehittää Sukevan vankilan atk- koulutusten toimintatapoja ja työskentelyä. Lähinnä olen pystynyt vaikuttamaan toimintaan ja käytänteisiin luokan seinien sisäpuolella. Olen toiminut suuren (noin 200 vankia) suljetun vankilan sisällä. Vankila on iso laitos, jossa on paljon erilaisia turvallisuutteen ja muuhun vankilan toimintaan liittyviä tiukkoja käytänteitä ja rajoitteita, joihin en ole pystynyt, enkä juuri pyrkinytkään vaikuttamaan.

Olen tuonut Esittely / Alkuvaiheen mietteet- ja HOPS-käytäntöjä edelliseltä työpaikaltani aikuiskoulutuksen puolelta ja ne ovat sopineet ja toimineet hyvin vankilaopetuksessa. Vankiopiskelijat ovat lähteneet hyvin mukaan laatimaan itselleen HOPS:a ja täyttäneet myös Esittely / alkuvaiheen mietteet -lomakkeen, kun olen ensin kertonut heille, etten ole kiinnostunut heidän tuomioidensa laadusta, vaan heistä itsestään ja heidän kuulumistaan. Opiskelijoiden laatimat HOPS:t ja esittelyt ovat olleet mainiona ja yleensä ainoana kirjallisena tukena laatiessamme heille myöhemmin HOJKS:ia. Niistä on ollut suuri apu myös HOJKS-keskustelun ”avaajana”, rentouttajana, luottamuksen luojana ja tutustumisen apuvälineenä.

Tutustuttuani lähemmin HOPS:ia ja HOJKS:ia käsittelevään kirjallisuuteen havaitsin laatimamme suunnitelmat keskimäärin varsin suppeiksi ja keveiksi. Olen pohtinut suunnitelmien laajentamisen tarpeellisuutta suhteessa koulutuksen keston ja tavoitteisiin sekä opiskelijoiden innokkuuteen ja heidän kokemaansa tarpeeseen lähteä laatimaan kovin seikkaperäisiä ja raskaita suunnitelmia. Olen tullut siihen tulokseen, ettei lyhytkestoisessa, noin kolmen kuukauden mittaisessa koulutuksessa kovin raskaisiin suunnitelmiin ole tarvetta. Jokaisella opiskelijalla on mahdollisuus laatia HOPS:nsa niin seikkaperäiseksi, kuin hän haluaa, mutta kaikilta opiskelijoilta se ei ainakaan aluksi onnistuisikaan.

Esittely / alkuvaiheen mietteet -lomakkeesta ja HOPS -pohjasta puuttuu pelkojen ja muiden epämiellyttävien tuntemusten esille tuomisen paikat. Odotuksia, tarpeita ja toiveita niissä on käsitelty. Niiltä osin lomakkeita täytyy kehittää sekä muutenkin tulevaisuudessa muuttuvien tilanteiden ja tarpeiden mukaan.

Oman käsitykseni mukaan asetettuun tavoitteeseen saada vankilassa järjestettävistä koulutuksista toimivampia kokonaisuuksia on ainakin jossain määrin päästy. Vankilan henkilökunnalta ja vankiopiskelijoilta on tullut valtaosin positiivista ja kannustavaa palautetta kurssin toiminnasta.

Myös kurssin oppimistulokset ovat olleet varsin hyviä. Olen pyrkinyt noudattamaan eräältä vankilan apulaisjohtajalta saamaani neuvoa: ”Vankien kanssa toimiessa ei saa olla kiire.” Emme ole edenneet luokkamuotoisesti opiskeltavissa asioissa nopeasti, vaan ”hitaimman mukaan” ja nopeammat ovat saaneet edetä nopeammin ja pyytää apua tarvittaessa. Näin toimien kaikki, jotka ovat oikeasti halunneet oppia tietokoneen peruskäyttöä, ovat sitä myös oppineet. Sekä ne jotka ovat halunneet edetä nopeammin ja pidemmälle ovat voineet sen tehdä.

Kehittämishankeraportti on jo osoittanut käyttökelpoisuutensa opettajakollegojen uuteen työhön perehdyttämisessä ja asiantuntemuksen syventämisessä. Raportti tarjoaa tietoa erityisopetuksesta, HOPS:sta, HOJKS:sta, ohjauksesta ja niiden soveltamisesta vankilaopetukseen. Se helpottaa HOPS:ien ja HOJKS:ien laadintaa ja antaa käyttöön uusia työkaluja.

LÄHTEET

Honkanen, E. 2006. Opinto-ohjaus ja erityisopetus. Asiakirja- ja haastattelututkimus opetussuunnitelman perusteiden mukaisesta opinto-ohjauksesta ammatillisessa erityisopetuksessa. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.

Germo, M., Harju, A., Kallio, P., Koskinen, N., Kurhila, A., Leino, T. 1998. Henkilökohtaisten opiskeluohjelmien käytännön sovelluksia - kokemuksia aikuiskoulutuskeskuksista. Helsinki: Opetushallitus.

Ikonen, O., Virtanen, P. (toim.) 2003. HOJKS II Yksilölliset opetussuunnitelmat ja opetus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ikonen, O., Virtanen, P. (toim.) 2007. Erilainen oppija - yhteiseen kouluun. Kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Jalava, J., Lehtinen, E., Palonen, T. 1997. Opsista hops - käsikirja ja juonnettu kirjallisuusluettelo oppimisen ohjaajille. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Onnismaa, J., Pasanen, H., Spangar, T. (toim.) 2000. Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-kustannus

Onnismaa, J. 2007. Ohjaus- ja neuvontatyö. Aikaa, huomiota ja kunnioitusta. Helsinki: Gaudeamus.

AJA6SO. 2007. Opinto-ohjaajankoulutuksen ryhmätyön yhteenveto. Ohjausmuotojen nelikenttäanalyysi. Jyväskylä: JAMK

Rissanen, H. 2007. Erilaisten oppijoiden ohjaaminen, luentomuistiinpanot 10.9.2007.

Siika-Pyhäjokialueen koulutuskuntayhtymän erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma / Piippolan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos. 2004.